

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**2001 KRİZİNDEN SONRA
TÜRKİYE'DE İZLENEN MAKROEKONOMİK
POLİTİKALARIN DIŞ POLİTİKA İLE İLİŞKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

DUYGU ECERYILDIZ

İSTANBUL, 2016

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI

2001 KRİZİNDEN SONRA
TÜRKİYE'DE İZLENEN MAKROEKONOMİK
POLİTİKALARIN DIŞ POLİTİKA İLE İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

DUYGU ECERYILDIZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İSMAİL TATLIOĞLU

İSTANBUL, 2016

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

Tezin Adı: **2001 Krizinden Sonra Türkiye’de İzlenen Makroekonomik Politikaların Dış Politika ile İlişkisi**
Öğrencinin Adı Soyadı: **Duygu ECERYILDIZ**
Tez Savunma Tarihi: **.../.../2016**

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

.....
Enstitü Müdürü
İmza

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu onaylarım.

.....
Program Koordinatörü
İmza

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmzalar

Tez Danışmanı

.....

Ek Danışman

.....

Üye

.....

Üye

.....

TEŐEKKÖR

Destek, azim ve emekle aŐılamayacak hiç bir yol yoktur ki; araŐtırmamın her aşamasında bu zor yolları kolaylaŐtıran, yoğun temposuna rağmen sınırsız sabır gÖsteren, bilgi ve tecrÖbesinden yararlandığım, tez yazma sÖrecinde bana yol gÖsteren ve destekleyerek çalıŐmalarımnda beni aydınlatan Danışman Hocam Sayın Prof. Dr. İsmail TATLIOğLU'na,

Hiçbir zaman ilgi, sevgi ve desteklerini esirgemeyen, bÖyÖk bir sabır ve ilgiyle çalıŐmalarım sırasında bana destek olan, Sayın Dr. Mehmed Ali GEMUHLUOğLU'na,

Ayrıca en zor zamanlarımda yanımda olan maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, annem Emine KIZILARSLAN, babam Nazım KIZLARSLAN, kardeŐim Samet KIZILARSLAN ve sevgili eŐim Sedat ECERYILDIZ olmak Özere evlatlarım Oğuzalp ve Kağan'a teŐekkÖrÖ bir borç bilirim.

Duygu ECERYILDIZ

Bursa, Mayıs 2016

ÖZET

2001 KRİZİNDEN SONRA TÜRKİYE'DE İZLENEN MAKROEKONOMİK POLİTİKALARIN DIŞ POLİTİKA İLE İLİŞKİSİ

Duygu ECERYILDIZ

Küresel Siyaset ve Uluslararası ilişkiler Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İsmail Tatlıoğlu

Mayıs 2016, 66 sayfa

Ekonomik kriz; ülke ekonomisinde birdenbire ya da beklenmedik bir şekilde meydana gelmesi ile birlikte; makro yönleri ile devlet ekonomisini, mikro yönleri ile de özel sektörü ağır bir şekilde etkilemesi ve olumsuz sonuçlar yaşatması olarak tanımlanabilir.

Çalışmanın temel başlığı olan 2001 yılı ekonomik krizinin meydana gelmesi, ekonomiye olan güvenin azaldığı ve devlet hazinesinin ülke içi borç durumunu rahatlatmak adına uğraş verdiği, siyasal açıdan olumsuzlukların yaşandığı bir dönemde baş göstermiştir.

Yaşanan 2001 krizi ülke ekonomisinde yapılması planlanan tüm makroekonomik politikaları ve hedefleri yapılamaz hale getirmiştir. Kur çıpası askıya alınarak yerine dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Bu sistemin daha verimli işleyebilmesi adına yeni düzenlemeler yapılmıştır. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) olarak hayata geçirilen yeni enflasyon ile mücadele ve yapısal uyum programları dâhilinde kamuya ilişkin ekonomi ve yönetim sistemleri de oluşturulmuş ve güçlendirilmiştir.

Ekonomideki kötü gidişatın ülkede yarattığı olumsuz sonuçları ve uluslararası alanda yapılan baskıları azaltmak ve kötü imajı düzeltmek amacıyla Başbakan Bülent Ecevit, Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Kemal Derviş'i Türkiye'ye davet etmiştir.

3 Mart 2001 tarihinde ekonominin bir numaralı ismi olan Derviş ile hükümet, IMF ile yeni anlaşmanın yapılabilmesi ve ek kaynakların ülkeye aktarılması amacıyla yapısal reformların hayata geçirebilmesi için 15 yasanın çıkarılması konusunda anlaşmışlardır. Bu kapsamda 19 Nisan 2001 tarihinde ekonomik ve yapısal reformları içeren Şeker Yasası Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

1999 yılında uygulamaya konan istikrar programının tipik özelliği, makro ekonomide başlangıç aşamasında genişletici, daha sonraki aşamalarda ise daraltıcı etkiler yaratan bir IMF programı olmasıdır. Burada pasif hale getirilen Merkez Bankası'nın yüksek sermaye girişı yaşandığı takdirde reel faizlerin sıfır düzeyine inmesini engelleyecek bir etkinliğinin kalmaması söz konusudur.

IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların gelişmekte olan ülkelerin sorunlarını çözen değil, kendi meydana getirdikleri sorunların sonuçlarını hafifletmek için uğraşan örgütler haline geldikleri söylenebilir. Dünya Bankası yapısal uyum politikaları aracılığıyla önce gelir dağılımını bozmakta ve yoksulluğun artmasına neden olmakta, sonra da yoksulluğu önleme programlarını uygulamaya koymakta ve bu programlara kaynak ayırmaktadır. Sermaye hareketlerini serbestleştiren Asya ülkelerinde kriz yaşanması üzerine IMF krizi daha da derinleştiren bir istikrar programı uygulanması konusunda ısrar etmiştir. Bu sefer de Türkiye'de büyük boyutlu dış açık yaratarak finansal kriz oluşmasına neden olmuş ve kendi yarattığı krize karşı yeni reçeteler oluşturarak 2000 yılını bitirmiştir.

Ardından gelecek 2001 krizinin temelleri de bu şekilde atılmıştır. Dünyada siyasi ve ekonomik düzlemlerde yaşanmakta olan kapsamlı dönüşüm süreçleri yakın coğrafyamızda derinden hissedilmektedir. Küresel ekonomik krizin hızlandırdığı bu süreçte güç dengeleri yer değiştirmekte ve günümüzün ihtiyaçları temelinde yeni bir dünya düzeninin ana hatları belirginleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: 2001 yılı ekonomik krizi, makroekonomik politikalar, dış politika

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP OF MACROECONOMIC POLICIES AFTER THE 2001 CRISIS IN TURKEY AND FOREIGN POLICIES

Duygu ECERYILDIZ

Global Politics and International Relations Program

Thesis Supervisor: Prof. Dr. İsmail Tatlıoğlu

May 2016, 66 pages

Economic crisis can be defined as the economy of a country suddenly or unexpectedly, in the macro sense, affecting the state economy and in a micro sense, private sector gravely and poorly while having bad outcomes.

The main topic of this research is the 2001 crisis that happened in a period in which the trust in economy had been wore down and the national treasury was struggling to ease the domestic debt while the country was facing political unrest.

With the crisis in 2001, all the macroeconomic policies and objectives that had been planned had became impossible to apply. Exchange rate anchoring was put aside, and instead floating rate policies were adapted. New regulations were introduced in order for the new system to work. The new inflation and structural adaptation programs within “The Transition Program to a Strong Economy” developed and reinforced the economy and management systems relating the public economy.

In order to fix the negative results of the bad economy and decrease the international pressures, Prime Minister Bülent Ecevit invited Executive Vice president of the World Bank Kemal Derviş to Turkey.

The number one name for the economy at the time, Kemal Derviş agreed on 15 new laws to be put in force in order to make new agreements with the IMF and to transfer new resources to the country. Within this scope, Sugar Law, which included economic and structural reforms, went into force after being published in the official gazette in 19 April 2001.

The typical feature of the sustainability program of 1999 is carrying out an expander role for macroeconomics and having reducer effects on IMF. Thus, if high capital initiatives of the passivated Central Bank would take place, the possibility of preventing the real interest rate of coming down to zero comes into question.

It is possible to say that international establishments such as IMF and World Bank do not solve problems of the developing world but rather focus on resolving the problems they have generated themselves. Through the structural adjustment policies, World Bank firstly disrupts the income distribution and causes the poverty levels to increase and then puts in effect the poverty prevention programs and allocates resources. The IMF has insisted on applying a sustainability program that made the whole crisis even deeper after the crisis in Asian countries with liberated the capital activities. This also ended with a financial crisis in Turkey by creating a grand scale external deficit and IMF put forward new regulations by prescribing new solutions to its own created crisis. And that it is how the financial year of 2000 came to end.

The 2001 crisis that followed was created from these foundations. The political and economical transition in the global scale is felt in our geography as well. The power structures in the fastened global economic crisis are changing and the borders of a new world order are being more evident within the needs and requirements of our day.

Key Words: 2001 crisis, macroeconomic policies, foreign policy

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR	x
ŞEKİLLER	xi
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ	1
2. LİTERATÜR TARAMASI	3
2.1 KAVRAMSAL OLARAK EKONOMİK KRİZ	3
2.1.1 Ekonomik Krize Sebep Olan Etkenler	5
2.1.1.1 Reel sektör krizi	9
2.1.1.2 Likidite krizi	10
2.1.2 Ekonomik Krizin Sonuçları	11
2.2 TÜRKİYE’DE YAŞANAN ÖNEMLİ EKONOMİK KRİZLER	13
2.2.1 1950 Liberal Dönem Öncesi Ekonomik Krizler	13
2.2.1.1 1929 Ekonomik Krizinin Türkiye değerlendirmesi	13
2.2.2 1950 Liberal Dönem Sonrası Ekonomik Krizler	14
2.2.2.1 1954 Ekonomik Krizi	15
2.2.2.2 1978 Ekonomik Borç Krizi	15
2.2.2.3 1986 Ekonomik Krizi	17
2.2.2.4 1991 Ekonomik Krizi	18
2.2.2.5 5 Nisan 1994 Ekonomik Krizi	19
2.2.2.6 2001 Ekonomik Krizi	21
2.2.2.7 2008 Mortgage Krizi	23
2.3 1994 ve 2001 YILLARI ARASI TÜRKİYE’DE EKONOMİK DURUM ve POLİTİKALAR	25
2.3.1 Koalisyon Dönemi Ekonomik Politikalar (1994 – 2001)	25
2.3.1.1 Liberal yaklaşım dönemi	29
2.3.1.2 Dışa açık büyüme dönemi	31
2.4 2001 KRİZİ (GENEL HATLARI)	32
2.4.1 2001 Krizinin Kaynağı ve Krize Neden Olan Süreç	32
2.4.2 2001 Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisi	34
2.4.3 2001 Krizi Sonrası Dış Borçlanma	36

2.4.3.1 Dış borçlanmayı etkileyen makroekonomik faktörler.....	39
2.4.4 Türkiye – IMF İlişkileri.....	40
2.5 ÇIKIŞ POLİTİKALARI.....	41
2.5.1 Kemal Derviş Dönemi	41
2.5.2 Kemal Derviş Dönemi Sonrası	43
2.6 2002 ve 2015 YILLARI ARASI TÜRKİYE’DE EKONOMİK DURUM ve POLİTİKALAR.....	45
2.6.1 Piyasa ve Borç Yapısı.....	45
2.6.2 Faiz ve Enflasyon.....	47
2.7 ULUSLARARASI MALİ KURULUŞLAR.....	49
2.7.1 IMF (Uluslararası Para Fonu) ve 2001 Yılı Türkiye İlişkisi	49
2.7.2 Dünya Bankası ve 2001 Yılı Türkiye İlişkisi.....	52
2.8 2001 KRİZİNDE ÜLKE DIŞI ETKENLER.....	53
2.9 2001 KRİZİ SONRASI ULUSLARARASI EKONOMİK POLİTİKALAR VE SİYASİ İLİŞKİLER	57
2.9.1 Avrupa Birliği.....	58
2.9.2 Rusya Federasyonu	60
2.9.3 Irak	61
2.9.4 Birleşik Arap Emirlikleri.....	62
3. SONUÇ.....	64
KAYNAKÇA	67

TABLULAR

Tablo 2.1: 2003 – 2015 (Ç3) Arası Türkiye Brüt Dış Borç Stoku.....	38
Tablo 2.2: 2000-2003 Yılları Arası Temel Makroekonomik Göstergeler	44

ŞEKİLLER

Şekil 2.1: Temel Makroekonomik Göstergelerin Sınıflandırılması.....	8
---	---

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
BBDK	:	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
GEGP	:	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
İMKB	:	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KİT	:	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG	:	Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEK	:	Türkiye Ekonomi Kurumu
TOBB	:	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜFE	:	Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	:	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

1. GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kriz kendini göstermeden önce ülke ekonomisine büyük sermaye girişleri yapılmakta ve bankaların daha çok kredi ürünü satabilmesi için farklı promosyonlar ileri sürülmektedir. Bu şekilde yabancı yatırımcılar yönünden yurt içi piyasa sektörü cazip duruma getirilmek istenmektedir.

Türkiye 1999 yılından itibaren sürdürülebilir cari uygulamalardan kaynaklı açığa, fahiş miktarlardaki faiz rakamlarına karşın kontrol edilebilir iç borç ve GSMH oranlarına ve ortalama seviyede döviz birikimlerini elinde bulundurmaktaydı. Bu durum henüz enflasyon ile mücadele politikaları hayata geçirilmeden önceki dönem için geçerlidir. Türkiye'nin o dönem yaşadıkları Meksika ve Güney Asya devletlerindeki ekonomik göstergelerle benzerlik taşımaktadır.

Ekonomiye olan güvenin azaldığı ve devlet hazinesinin ülke içi borç durumunu rahatlatmak adına uğraş verdiği dönemde 19.02.2001 tarihinde siyasi açıdan da olumsuzluklar baş göstermiştir. Dönemin başbakanı Bülent Ecevit'in ekonomik kriz var açıklaması ile birlikte iç piyasa daha çok panik havasına girmiş, Türk Lirasını koruyabilmek adına gecelik faizler fahiş rakamlarda yükseltilmiş, ancak yoğun döviz talebi sebebiyle Merkez Bankası 20 – 21 Şubat 2001 tarihinde beş milyar dolarlık döviz satışı yapmak durumunda kalmıştır. Kamu bankaları nakit ihtiyaçlarını karşılayamamış, günü gelen ödemeler yapılamaz duruma ulaşmıştır.

Çalışma içerisinde ilk olarak kavramsal açıdan ekonomik kriz ve ekonomik krize sebep olan etkenler anlatılmıştır. Bununla bağlantılı olarak ekonomik krizin doğurduğu sonuçlar değerlendirilerek Türkiye'de bugüne dek yaşanmış ekonomik krizler ele alınmıştır. Çalışma konusunu oluşturan 2001 yılı ekonomik krizi; kriz öncesi, kriz zamanı ve kriz sonrası olmak üzere ekonomik durum ve politikalar yönünden anlatılmıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin uluslararası mali kuruluşlar ile ilişki ve iletişimleri değerlendirilmiş, özellikle IMF ve Dünya Bankası kuruluşları ile yaşanan süreç ayrıntılı olarak izah edilmiştir.

Çalışmada araştırma konusu edilen 2001 yılı ekonomik kriz sonrası Türkiye'nin izlediği makroekonomik politikaların dış politika ile ilişkisinde; Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ekonomik krizlerin, gelişmiş olan ülkelere yönetilen uluslararası mali kuruluşlar aracılığıyla ve uluslararası ilişkiler çatısı altında neden ve ne şekilde çıkarıldığı görülmüştür.

Bretton-Woods kuruluşlarının gelişmekte olan ülkelerin sorunlarını çözen değil, kendi meydana getirdikleri sorunların sonuçlarını hafifletmek için uğraşan örgütler haline geldikleri eleştirileri artmaktadır.

Dünya Bankası yapısal uyum politikaları aracılığıyla önce gelir dağılımını bozmakta ve yoksulluğun artmasına neden olmakta, sonra da yoksulluğu önleme programlarını uygulamaya koymakta ve bu programlara kaynak ayırmaktadır. Sermaye hareketlerini serbestleştiren Asya ülkelerinde kriz yaşanması üzerine IMF krizi daha da derinleştiren bir istikrar programı uygulanması konusunda ısrar etmiştir. Bu sefer de Türkiye'de büyük boyutlu dış açık yaratarak finansal kriz oluşmasına neden olmuş ve kendi yarattığı krize karşı yeni reçeteler oluşturarak 2000 yılını bitirmiştir.

1990 sonrası görülen krizlerin temelinde finansal gerekçeler bulunmaktadır. Finansal alandaki krizler sonucu 5 Nisan 1994 kararları alınmış, fakat yeterli sonuçlar elde edilemeden Asya ve Rusya krizleri, beraberinde ise 1999 Marmara Depremi Türk ekonomisini olumsuz yönde etkilemiş, arkasından 1999 Aralık ayında IMF ile Stand-by anlaşması imzalanmıştır. 2000 yılının başında yürürlüğe giren "Enflasyonu Düşürme Programı" 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri ile birlikte başarısızlıkla sonuçlanmıştır. IMF ve Dünya Bankası destekli "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı 14 Nisan 2001 tarihinde yürürlüğe konulmuştur.

Kriz döneminden çıkıldığında Türkiye'de kişi başına gelir 3000 dolarlardan 2250 dolara gerilemiş "kişi başına gelir açısından" dünyanın 43. ülkesi iken, 50 ila 55. sıralara düşüş yaşanmıştır. Bu durumdaki ülkeleri Dünya Bankası, "alt-orta gelişmiş ülkeler" sıralamasına sokmaktadır. Oysa Türkiye 1 yıl öncesine kadar "üst-orta gelişmiş ülkeler" grubunda yer almaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1 KAVRAMSAL OLARAK EKONOMİK KRİZ

Bilimsel köken bağlamında Latin ve Yunan dillerinden türeyen “kriz” kelimesi; sosyal bilimler açısından bakıldığında buhran ya da bunalım sözcüklerinin karşılığı olarak kullanılabilir. Beklenmeyen bir şekilde, ansızın, sosyal ve ekonomik olaylar neticesinde alışagelenin dışında bağlantıların ciddi şekilde darbe yemesi, yaşanan olumsuzluklara karşın üretilen çözüm yollarının yetersiz kalması gibi durumlar kriz kavramını kısaca açıklayabilir. Bu anlatımdan yola çıkarak “ekonomik kriz”; “ülke ekonomisinde birdenbire ya da beklenmedik bir şekilde meydana gelmesi ile birlikte; makro yönleri ile devlet ekonomisini, mikro yönleri ile de özel sektörü ağır bir şekilde etkilemesi ve olumsuz sonuçlar yaşatması olarak tanımlanabilir” (Delice, 2003: 57-81).

Tarihsel süreçte “kriz” kavramına bakıldığında; insanların sosyal, ekonomik ve siyasi yaşantılarında devamlı kendini gösteren bir yıkım ve sonradan tamiri zor olan, halk içerisinde kendisini gösteren bir belirsizlik ve bu belirsizlik için çözüm yolları ve karar durumu olarak kendisini göstermiştir (Karaçor, 2001: 1).

Ekonomik kriz kavramı bir çok araştırmaya konu olmuş ve bu alanda çalışmalar yapan bilim insanları da ilgili kavramı farklı şekillerde tanımlamışlardır. Örneğin bir diğer çalışmada ekonomik kriz şu şekilde izah edilmiştir; “evvelce tahmin edilmeyen, bilinmeyen veya öngörülemeyen durumların; makro seviyede devletin; mikro seviyede ise özel sektörlerin (şirketler, fabrikalar vs.) ağır ve olumsuz sonuçlar yaşayarak etkilenmesi olarak açıklanabilir.” Kaldı ki; kriz kavramının yaşanması aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkması ile doğrudan bağlantılıdır. Diğer türlü her şey normal akışında seyrediyor ise bu durumda kriz kavramından bahsedilmesi de mümkün değildir. Yani; rutin olarak yaşanan ve günlük sorunlar olarak ele alınacak olumsuzluklar “kriz” olarak görülmemelidir, bu kavramın hayat bulması beklenmedik bir anda ve aniden ortaya çıkması ile ilgilidir (Aktan ve Şen, 2002: 1).

Literatürde ekonomik krize şu şekilde yer veren düşünürler de mevcuttur. “*Ekonomik kriz, sektörlerle ilişkin pazarlardaki güven havasının aniden dağılması ve seyrinin değişmesi olarak açıklanabilir. Dünya pazarlarında ve ekonomilerinde meydana gelen olumsuz güven ortamı; piyasada ani düşüşe, sermayenin kaçışına ve krize neden olacaktır.*” (Radelet ve Sachs, 2000: 5).

Ekonomik krizlerin çok önceden bilinmemesi veya öngörülememesi şirketler, devletler ve kişiler için esasında hem birer tehdit hem de birer fırsat ortamı yaratabilir. Yaşanan ya da yaşanacak ekonomik krizin kısa veya uzun soluklu olabilir ve bir ya da birden çok sektöre de krizin etkileri bulaşabilir. Aslında ekonomik krizler tamamen tahmin edilemez ya da öngörülemez değildir. Bazı durumlarda bazı somut uyarılar verebilmektedirler. Ekonomik krizlerin gösterebileceği bir takım işaretler şu şekilde sıralanabilir (Ergenç, 2009: 11):

- Zayıf makroekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikalar,
- Beklenen enflasyon oranındaki artış çekirdek enflasyondaki artış,
- Faiz oranındaki yükseliş,
- Özellikle finansal piyasalardaki belirsizliğin artması ve fiyat (faiz) hareketlerinin artış kazanması,
- Menkul kıymetler piyasasındaki işlem gören firma ve banka bilançolarında aşılama etkisi,
- Bankacılık sektöründeki panik,
- Menkul kıymet borsasındaki ani düşüşler,
- Para ikamesinin hızlanması,
- Finansal altyapının yetersizliği,
- Ahlaki risk (moral hazard) ve asimetric enformasyon olgusu,
- Piyasadaki kreditorlerin ve uluslararası kurulların hatalı his ve önerileri,

Tüm bu işaretlere karşın ekonomik krizin gelişini çok önceden öngörmek, çözümlenme yapmak ya da tedbirler almak çokta mümkün değildir. Tüm bu anlatımlardan sonra “*ekonomik kriz*” kavramına yakın tarihte ne şekillerde karşılaşıldığı ve ne tür gelişimlerden geçtiğine kısaca ve özetle değinmek gerekmektedir.

Ekonomik kriz yapısını olumsuz bir uluslararası ilişki ve küresel paydaşlık olarak kabul edecek olursak; kapitalist düzen, gerçek anlamda ilk ve belki de en önemli krizi 1929 senesinde dünya ekonomik buhranında yaşamıştır.

Ortaya çıkan bu kriz ile birlikte borsa yatırımları batmış, bu durum tüm dünya piyasalarını etkisi altına almıştır. On yıl boyunca devam eden buhran süreci dünya geneline yayılmış ve 1933 senesinde ortalama 13 milyon insan işten çıkarılmıştır. Bu süreçte kişi başına düşen gayri safi milli hasıla 1933 senesinde 1929 öncesine göre üçte iki oranında düşmüştür. Buhranın son dönemlerinde dahi 1938 senesinden her beş kişiden biri işsiz olarak yaşamını sürdürmeye çalışmaktaydı. Bu durum ABD ve diğer birçok ülkede etkiler ve sonuçlar bakımından çok ağır ve olumsuz tahribatlar meydana getirmiştir (Galbraith, 2009: 177-190).

Ülkemizde ve dünyada ekonomik kriz kavramı 1990 ve sonrasında kendisini daha çok göstermeye başlamıştır. Özellikle dünya finans piyasalarındaki küreselleşme süreci ve bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, bu sektördeki bir çok tekniğinde evrim geçirmesine neden olmuştur.

Ekonomik krizden farklı olarak “*küresel finans kriz*” kavramı; kapitalist düzenin sanal şekilde ortaya koyduğu piyasa düzeneklerinden ileri gelmektedir. Ekonomik krizler esasında kapitalist düzenin ruhunda vardır ve kısa ya da uzun soluklu bir kriz sürecinin olması bu durumu devamlı hatırlatmaktadır. Tüm bu anlatımlar ile birlikte her finansal kriz aslında bir “geri ödeme sıkıntısından” kaynaklanmaktadır (Eğilmez, 2011: 9).

2.1.1 Ekonomik Krize Sebep Olan Etkenler

Ekonomik krizlerin yaşanması ve meydana gelmesi bir değil birden çok etkene bağlı olabilir. Borsada yaşanan olumsuz bir hareketlilik, şirket iflasları, üretim oranlarında yaşanan düşüş, işsizlik rakamlarında beklenmedik artış, genel fiyat düzeylerinde düşüş gibi birçok etken ekonomik krizin başlangıcını ateşleyebilir (Ergenç, 2009: 10).

Son zamanlarda yapılan çalışmalarda, bir ülkede patlak veren ekonomik krizi çoğunlukla küresel yaşanan durumlar ile ilişkilendirmekte ve küreselleşmeci bir düşünceden bahsedilmektedir. Bu düşüncenin esasında, küresel yapının siyasi güç

özelliklerini ve şeklini farklılaştırdığına yönelik bir görüş savunulmaktadır. Küreselleşme savunucuları; devletlerin egemenlik durumlarının bir dönüşüme bağlı olduğunu söylemektedirler. Bahsi geçen bu dönüşümde ise “*küresel sermayenin*” katkısı son derece önemlidir. Bu kapitalist piyasa, 1980 senesi ve sonrasında uluslararası arenada uygun zeminler oluşturmuş ve egemen devletleri küresel piyasaya bağlı tutularak, egemenliklerinin devamı için oluşturdukları piyasayı bir ihtiyaç haline getirmişlerdir. Söz konusu edilen bu “*ihtiyaç*” durumu; finansal anlamda “*yeterli olamamaktan*” başlamıştır. Yine bu görüşe göre “*yetersizlik*” sorunu yalnızca küresel düzen ile çözüm bulacaktır. Egemen devletler finans açısından serbestliği ve diğer ülkeler ile bir araya gelme seviyeleri arttıkça, aynı şekilde ülke yöneticilerinin kendi piyasalarına olan tasarrufları o derece de azalacaktır. Tüm bu anlatımlardan yola çıkarak; dünya ekonomisinde meydana gelecek bir genişleme, daralma ya da dengesizlik birden çok devleti aynı anda olumsuz anlamda etkisi altına alacaktır (Kazgan, 2008: 3).

Bir önceki paragrafta “*küreselleşme savunucularına*” göre ekonomik krizlerin meydana gelme sebepleri açıklanmıştır. Buna karşın “*küreselleşme karşıtları*” ise; dünyada ya da ülkelerin kendi içinde yaşadıkları ekonomik kriz nedenlerini şu şekilde izah etmektedirler. Bu görüşü savunanların öncelikle ilk ortaya koydukları görüş “*ekonomik krizlere küreselleşme projelerinin*” sebep olduğudur. Bunu da üç kriz örneği ile açıklamaktadırlar. İlk olarak 1997 yılında Asya’da meydana gelen ekonomik – mali kriz. Bu kriz ile birlikte Tayland’da bir milyon (1 milyon), Endonezya’da yirmi milyon (20 milyon) kişinin bir haftalık sürede yoksulluk sınırının altına gerilemesi gösterilmektedir. Küreselleşme projesinin yarattığı ikinci kriz ise 1999 yılının Aralık ayında ortaya çıkan Seattle Dünya Ticaret Örgütünün batması olarak değerlendirilmektedir. Son ve üçüncü örnek ise dünya borsalarının birden ve beklenmedik bir şekilde çöküşü ve Clinton genişlemesinin sona ermesidir (Freeman ve Kagarlitsky, 2007: 2).

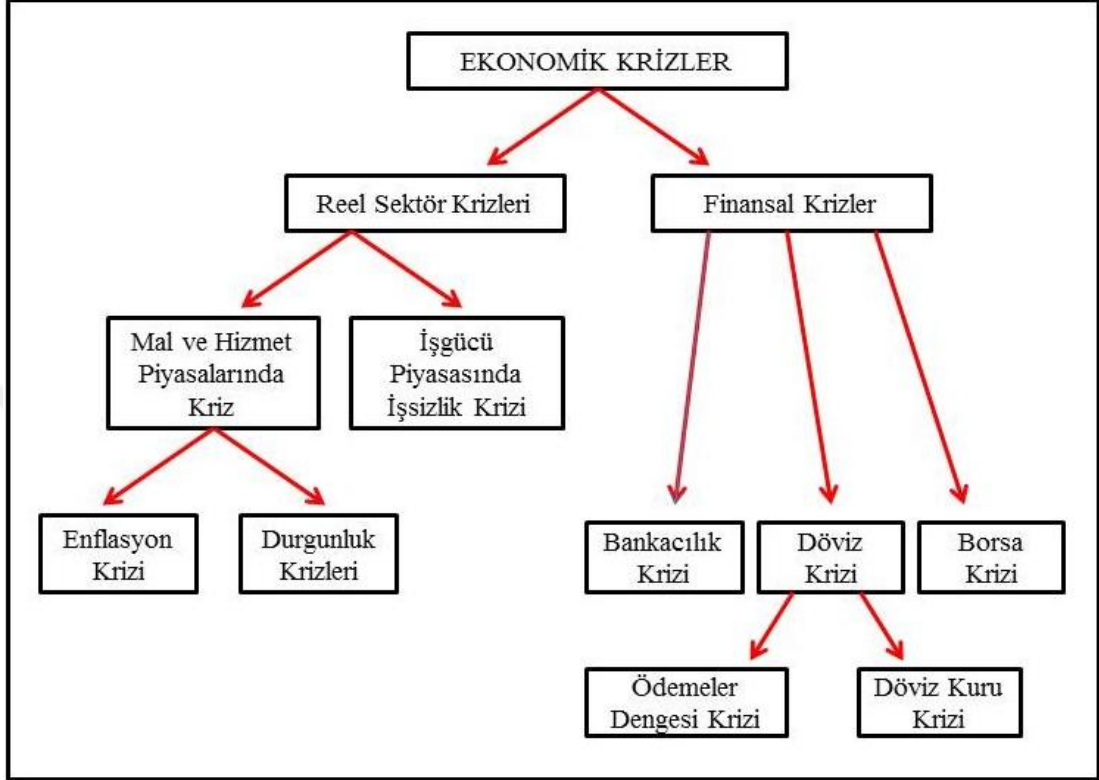
Bu anlatımlar dışında bazı düşünürler ise; günümüzde ekonomik tasarrufların dahi küreselleştiğini, bir ülkedeki tasarruf açığının başka ülkelerin dış tasarrufları ile ortadan kalkabileceğini söylemektedir. Cari eylemlere ilişkin “*balanslarda*” açık çıkmadığı

takdirde, o ülkedeki büyümenin azalacağı savunulmaktadır. Bu gibi durumlarda, ülkeler ekonomik krizin gelişine ve kısa veya uzun soluklu istikrarsızlıklara açık olabilmekte hatta bu durum bazı durumlarda kronik bir hal bile alabilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler hızlı büyümek için daha çok dışa borçlanma ihtiyacını doğurmaktadır. Yüksek oranda bir borçlanmada; eğer piyasa ve ülkenin ekonomik gücüne göre uygun şartlarda ve uzun vadeli alınmamış ise ekonomideki döviz ihtiyacı daha çok olacaktır. Bu durum beraberinde olumsuz gelişmelere neden olabilmekte, döviz kurları değiştikçe risk artmakta ve dünya genelinde oluşan piyasaya güvendedeki olumsuz gelişmelerde ekonomik krizleri beraberinde getirebilmektedir (Paya, 2007: 169).

Uluslararası bağlamda ortaya çıkan ekonomik krizleri “*yalın ekonomik gelişmeler*” ile doğrudan ilişkilendirmek çok uygun bir görüş değildir. Eğer ekonomik kriz nedenleri yalnızca ekonomiye ilişkin kavramlar ile açıklanmaya çalışılırsa bu konuya yüzeysel bakıldığını gösterir. Bir çok ekonomik kriz süreci ekonomik gelişmeler ile birlikte olduğu gibi, siyasi gelişmeler ile de başlayıp sonlanmaktadır. Francis Fukuyama isimli siyaset bilimcisinin Newsweek'e yazdığı “*Amerikan AŞ'nin Çöküşü*” başlıklı makalesinde ekonomik krizin analizini; bilhassa bozulan dünya düzeninin çöken iki ayağından birisinin ekonomik, bir diğersinin ise siyasi olduğuna değinmektedir. Yine ilgili makalede Ronald Reagan'ın uygulama fırsatı bulduğu, düşük oranlı vergiler, genişletilmiş para-maliye politikaları ve yetkileri sınırlandırılmış hükümetlerin ekonomik büyümenin lokomotifi olacağı şeklinde özetlenebilecek görüşün, kapitalizmin mutlak vizyonu ve liberal demokrasinin tüm dünyada savunuculuğunu yapan bir Amerikan düşüncesi olduğunu açıklamaktadır. Hayata geçirilen bu politikaların her ülkede veya her ekonomide aynı fotoğrafı göstereceği beklenemez. Burada yine gerekçe; her ülkenin ve ekonominin siyasi şartları birbirinden çok farklıdır. Özellikle bu politikalar gelişmekte olan devletleri sıkıntıya sokmakta, ülke ekonomilerini olumsuz etkilediği gibi, siyasi istikrarı da değiştirebilmektedir. Örneğin Türkiye'de 2001 yılında meydana gelen ve belki de tarihinin en ağır olumsuz ekonomik sonuçlarını yaşadığı ve net bir küçülme olarak görülen %-9,5'luk negatif büyüme, devamında gelen işsizlik artışları, bahsi geçen politikaların sonucu olduğu söylenebilir (Tepeli, 2008).

Ekonomik Krizlerin, temel makroekonomik göstergeleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

Şekil 2.1: Temel Makroekonomik Göstergelerin Sınıflandırılması

Kaynak: Kibritçiöglü, 2001: 7.

Yukarıda yer alan “Şekil 2.1: Temel Makroekonomik Göstergelerin Sınıflandırılması” görselinden yola çıkarak ekonomik krizlere etki eden sebeplere daha sağlıklı bir şekilde ulaşabiliriz. Buna göre;

Menkul kıymetlerde ortaya çıkan düşüşler, faiz oranlarındaki yükselmeler, ülke ekonomisindeki belirsizliklerin çoğalması, banka bilançolarının olumsuz şekilde değişmesi veya bozulması gibi unsurlar özellikle gelişmekte olan ülkeler yönünden “döviz” ve “banka krizlerine” neden olabilmektedir (Doğanlar ve diğ., 2007: 257).

Dış piyasalarda artmaya başlayan faiz oranlarına bağlı bir şekilde yurt içi finansal istikrarsızlıklara ve yurt içi faiz oranlarının yükselmesine sebebiyet verebilir. Özellikle faiz oranlarındaki ve finansal piyasalardaki olumsuz değişimler ters seçim ve ahlaki risk sorunlarını beraberinde doğurabilir. Bu durum ayrıca kredi kısıtlamalarına da neden

olabilecektir. Ayrıca ekonomi içerisinde finans sektörü dışında kalan şirketler yönünden nakit akışının azalmasına da neden olacaktır (Kandemir ve Özdemir, 2009: s. 249).

Ekonomik krizlerin meydana gelme sürecinde kendini gösteren başlıca sorunları şu şekilde ele alabiliriz; kredi veren sıfatında olan kişilerin kredi almak isteyen sıfatında olan kişilerin elinde bulundurduğu likiditeye yönelik yeterli bilgiye sahip olamaması, ters seçim durumu, yüksek faiz politikaları, tüm bu olumsuzluklara rağmen borç yükünün altına gireceklerin bu olumsuzlukları dahi kabul edecek olması kriz sürecinin oluşumunu gösterebilir.

Ayrıca özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kriz kendini göstermeden önce ülke ekonomisine büyük sermaye girişleri yapılmakta ve bankaların daha çok kredi ürünü satabilmesi için farklı promosyonlar ileri sürmeleri ile yabancı yatırımcılar yönünden yurt içi piyasa sektörü cazip duruma getirilmektedir (Doğanlar ve diğ., 2007: 265).

Önceki paragraflarda ekonomik krizlerin genel anlamda çıkış sebepleri ve ekonomik krizlere sebep olan etkenler genel hatları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak, ekonomik krizlere etki eden durumları daha anlaşılır olarak ifade edilmek adına bunların “*Reel Sektör Krizi*” ve “*Likidite Krizi*” olmak üzere iki ayrı alt başlık halinde ele alınması daha uygun olacaktır.

2.1.1.1 Reel sektör krizi

Reel Sektör tanımı yapılırken; tarım, sanayi ve hizmet piyasalarında üretici ve tüketici durumunda yer alan kişilerin tamamı olarak ifade edilmektedir. Bu kişiler tarafından ortaya konulan tasarruflar finansal piyasaca ele alınır ve yeniden reel sektörde kullanımı sağlanır.

Bu sektöre ilişkin ortaya çıkabilecek ekonomik krizler; mal, işgücü ya da hizmet piyasalarında gerçek anlamda daralmalar olarak görülmektedir. Şayet, mal ve hizmet pazarındaki fiyat yükselmeleri standart bir seviyenin üzerinde ise, bu olay enflasyon krizi olarak adlandırılır. Bir de “*durgunluk krizi*” olarak adlandırılan reel sektör krizleri

vardır. Bu durumda ise; fiyatların piyasa değerindeki artışların, ülke ekonomisinde yatırımları özendirecek seviyenin altına düşmesi olarak görülmektedir. Yine bir reel kriz türü olan işsizlik krizi ise, aktif iş hayatındaki işsizlik rakamlarının normal seviyenin üzerine çıkması durumudur (Kibritçioğlu, 2001: 174).

Üretim seviyelerinin her geçen gün artması, ancak üretime ve rekabet yarışlarına karşın gelir dağılımındaki bozukluk, ileriye yönelik belirsizlikler; kapitalist düzeni hissettirmekte ve krizlerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Son yıllarda küresel ekonomik krizler için, kapitalist düzenin ortaya çıkardığı doğal sonuçlar yorumları yapılmaktadır (Allen ve Snyder, 2009: 49)

Esasında kapitalist sistemin hayatına devam edebilmesi için belirli aralıklarla yurt içi ya da küresel krizler üretmesi gerekmektedir. Özellikle ikinci dünya savaşından sonra, askeri bütçeler, kısa süreli savaşlar, sosyal harcamalar ara ara krizlere neden olmuş ise de; uzun soluklu ve ağır darbeleri olmamıştır. Ancak, finans piyasasındaki spekülasyon sermaye ve 2011 yılından sonra küresel krizin etkileri özellikle reel sektörün boyutlarını 1950 öncesi krizlere göre büyütüştür.

2.1.1.2 Likidite krizi

Günümüzde bankalar, piyasadan elde ettikleri mevduatları, yine piyasaya kredi veya vadeli menkul kıymet adı altında tekrar yumuşak bir şekilde istedikleri gibi gönderirler. Ancak, eğer yurt içi ya da küresel ekonomide bir kriz şüphesi mevcut ise; bir kısım bankalara veya genel olarak ekonomik sisteme olan güven azalır. Bu durum piyasada panik havası yaratarak kişilerin ya da şirketlerin mevduatlarını toplu bir şekilde bankalardan çekmelerine neden olabilir. Bu tür durumlarda bankaların sıcak para kasaları erimeye başlar ve borç ödeyemez duruma düşülmesi ile birlikte likidite krizi patlak verir. Teorik anlamda ise; *“Likidite krizi, yükselme, panik ve çökme aşamalarından oluşur. Yükselme konjonktürel genişleme evresinde, panik konjonktürün tepe noktasında, çökme ise konjonktürel daralma ve gerileme evresinde ortaya çıkar”* olarak ifade edilmektedir (Eroğlu ve Albeni, 2002: 94).

Bunlar dışında; yerli ve yabancı yatırımcıların yatırımlarını geri çekmesi ya da pazardaki spekülasyon kur değişimleri ve bunu yönetmeye çalışan devlet idarecilerinin artırdığı faiz rakamları bankaların likidite sıkıntısı yaşamalarına sebebiyet vermektedir. Likidite krizinin etkileri firmalar yönünden şu şekilde hissedilmektedir: *“Bir işletmenin, işletme sermayesi ihtiyacı, başlıca iki değişkene bağlı olarak tahmin edilebilmektedir. Bunlardan biri, günlük işletme faaliyetlerini finanse edebilecek büyüklükte, diğeri de kısa vadeli borçlarını ödemeye yeterli olmasıdır. Eğer bir işletmenin cari aktifler toplamı, o işletmenin, işletme sermayesi ihtiyacının gerektirdiği fon tutarının altındaysa, o işletme risk altına girmiş olmaktadır”* (Kayahan ve diğ., 2009: 139).

2.1.2 Ekonomik Krizin Sonuçları

Ekonomik krizlerin doğurduğu sonuçları ve yarattığı etkileri *“finansal yapı”* ve *“reel sektör”* olmak üzere iki ayrı noktada değerlendirmek daha sağlıklı bir görüntü ortaya koyacaktır.

İlk olarak *“finansal yapı”* yönünden oluşan sonuçları değerlendirmeye alacak olursak;

Dünya’da ve Türkiye’de yaşanan finansal krizlerde; uluslararası kısa soluklu sermaye hareketliliklerinin ve kurgusal taarruzların önemli etkileri bulunmaktadır. Bu durum özellikle milli ekonomilerde çok sık rastlanmaktadır (Akdiş, 2002:9).

Sermayede yaşanan aksiyon, küreselleşme savunmalarında önemli bir materyal olarak yerini almıştır. Son yıllarda gerek özel, gerekse tüzel kurumlar çok değerli rakamlarda fonlara sahiptirler. Bu fonları ellerinde bulunduran spekülasyonlar diye tabir edilen kişi ya da kurumlar, kısa soluklu sermaye akımlarının bu gibi fırsatlarından menfaat elde etmeye çalışmaktadırlar (Stiglitz, 2002:298).

Küresel sermaye ülkeler içerisinde dilediği gibi dolaşmakta ve özellikle gelişmekte olan devletlere fazlacı giriş ve çıkış yapmaktadır. Bu tür ülkelerde genellikle faiz oranları da yüksektir. Gelişmekte olan ülkeler olarak ifade edilen devletler de bu durum karşısında ülkelerinde tasarruf durumunu iyileştirmeye çalışmakta ve diğer gelişmiş ülkeler

düzeyine ulaşmayı hedeflemektedir. Küreselleşme ile birlikte, finansal piyasaların bir bütünü oluşturan gruba dahil olması, diğer ülkelerinde hareket alanını genişletmektedir. Fakat, tüm bunlara rağmen piyasadaki belirsizlikler ve değişimlerde devam etmektedir. Bu da ülkeler arasındaki ekonomik güç dengesinin farklı olması nedeniyle piyasaya katılan her katılımcı ülkeyi risk grubuna dahil etmektedir. Doğal olarak piyasa içerisinde yer alan herhangi bir ülke kendi iradesi dışında olumsuzluklarla karşılaşabilmekte, hatta bu olumsuzluk başka bir ülke ekonomisi de sıçrayabilmektedir (Erdoğan,2006: 70).

Dünya sermayesinin geri dönüşü hızlı olan karları hedef koyması, diğer tüm mali piyasaları da hedef durumuna sokmaktadır. Bu durum yüksek rakamlı fonların yurt içi piyasalarına birdenbire giriş ve çıkış yapması ile birlikte finansal krizlere neden olmaktadır. Kurgu yapısının ve kurgu sermaye aksiyonlarının neden olduğu dalgalanmalar tüm dünya ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkileyebilecek ve olumsuz sonuçlar doğurabilecek durumdadır. Örneğin; Avrupa’da yaşanan ERM krizi, Güney Amerika krizleri, Asya krizi ve Türkiye’de meydana gelen bir çok ekonomik kriz, kısa soluklu sermaye akımlarının neden olduğu olumsuzluklar olarak kabul edilmektedir (Akdiş, 2002: 22).

Ekonomik krizlerin “*reel sektör*” bazında sonuçları değerlendirildiğinde ise; krizler reel ekonomilerde büyüme hızına endeksli düşüşler meydana getirmektedir. Reel ekonomilerde büyüme rakamlarının ani bir şekilde düşmemeleri için iki etkin şart vardır. İlk olarak iç pazarda, yatırımlarla beraber tüketimin de yıkıntıya benzer olumsuzluklar yaşanmaması gerekir. Örneğin; Asya ekonomik krizinde IMF yardım politikalarında ekonomik büyüme yüksek rakamlarda düşmüştür. Bunun nedeni iç pazardaki yatırım parçalarıyla beraber tüketimde yıkılmıştır. İkinci şart ise; hizmet ticareti olan mal ve turizm gibi sektör ihracatlarında beklenen yükselmelerin temin edilebilmesidir. Ülkemizde ihracat yapısı kurdaki yükselmelere, dolayısıyla ihracat değerlerinde yaşanan değişimlerle ilişkilidir. Bu nedenle fiyat esnekliği de fazladır (Uygur, 2001: 35).

2.2 TÜRKİYE’DE YAŞANAN ÖNEMLİ EKONOMİK KRİZLER

Çalışmanın bu bölümünde yer alan alt başlıklarında Türkiye’de yaşanan veya Dünya’da yaşanmış, ancak etkisi bir şekilde Türkiye’de de hissedilmiş olan ekonomik krizlerin, çıkış nedenleri, değerlendirmeleri ve sonuçları incelenecektir.

2.2.1 1950 Liberal Dönem Öncesi Ekonomik Krizler

Cumhuriyet tarihimizde 1950 senesi önemli bir siyasi etkiye sahiptir. Bunun nedeni Mayıs ayında gerçekleştirilen serbest seçimler neticesinde ülke yönetimindeki siyasi güç değişmiş ve 27 yıllık tek partili siyasal sistem yerini çok partili demokrasiye bırakmıştır.

Türkiye’de yaşanan ekonomik kriz olaylarına 1950 Liberal Dönem öncesi ve sonrası olarak farklı başlıklar altında değinilmesi daha sağlıklı olacaktır. Hali hazırda 1950 senesinden önce Türkiye’nin en belirgin şekilde etkilendiği ekonomik kriz, tüm dünyayı da etkisine altına alan 1929 Ekonomik Krizi (Buhran) olarak sınırlandırılabilir.

2.2.1.1 1929 Ekonomik Krizinin Türkiye değerlendirmesi

Neredeyse tüm dünyayı etkisi altına alan 1929 ekonomik krizi (1929 Buhranı) ile ortaya çıkan sorunlar; Türkiye ekonomisini, sosyal ve kültürel hayatını ülke genelinde ağır bir şekilde etkilemiştir. Bu krizin Türkiye’de yaşattığı sorunlar kısaca şu şekilde sıralanabilir (Abit, 2008: 53):

- Dış ödemeler dengesinin açık verir hale gelmesi, ihracatımızın ithalatımızı karşılayamaz duruma gelmesi,
- Türk parasının dış değerinde ciddi derecede düşüşlerin yaşanması,
- Türkiye’nin aleyhine gelişen dış ve iç ticaret hadleri sonucunda Türkiye’nin deflasyona girmesi,
- Tarım ürünlerinin ekim alanlarında daralmalar yaşanması.

Yaşanan bu buhran, Türk parasının değerini düşürmekle beraber, köy hayatında geçimini sağlamaya çalışanları da kendi içine kapanık hale getirmiş ve bu durum işsizliğin de artmasına neden olmuştur. Türk çiftçisi ürününü ihraç etmekte zorlanmış ve aracı olan tüccarların da krizden etkilenmesi ile birlikte ciddi anlamda sıkıntılar

yaşamışlardır. Elindeki malı çok ucuz rakamlara satmak zorunda kalan çiftçi ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmiş ve kişilerin servet miktarı erimeye başlamıştır. Özellikle işsizlik ve tarım içinde gözle görülür darbeler yenilmiş, bu durum ülke ekonomisine olumsuz anlamda net bir şekilde yansımıştır (Abit, 2008: 53).

Dönemin devlet yöneticileri halkı tasarrufa ve yerli malı tüketmeye teşvik etmek amacıyla günümüzde Türkiye Ekonomi Kurumu (TEK) olan, o zaman ki ismi ile “Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti” kurulmuştur. Hassas bütçe politikaları güdülmüş, ithalat minimum seviyelere çekilmeye çalışılmıştır. Tüm bu tedbirlere rağmen tüm dünya ülke ekonomilerini etkisi altına alan 1929 Buhranı ülkemizde de ağır bir şekilde hissedilmiş ve olumsuz etkileri uzun yıllar sürmüştür. Türk devlet yöneticileri gerek devlet gerekse özel sektörde varlıklarını hissettirmiş, özel sektöre inisiyatif çok fazla tanınmamıştır. Ancak, özel sektördeki yenilikler ve yatırımcıların hizmetlere ekonomiye katkı sağlayacağı kanaatine varılması halinde desteklenmiş ve teşviklerle yardımcı olunmaya çalışılmıştır (Ezer, 2005: 159).

O dönemde yaşanan en büyük gelişmelerden biri de dönemin hükümeti tarafından hazırlanan ekonomik programlar ve 1930 senesinden Merkez Bankası'nın kurulmasıdır. Merkez Bankası'nın hayata geçirilmesi ile birlikte; döviz yatırımlarına başlanmıştır. Sanayileşmeye önem verilmiş ve beş yıllık sanayi planları oluşturulmuştur. Yabancı yatırımcılar ülkeye davet edilmiştir. 1929 yılında yaşanan ekonomik buhranın etkileri yaklaşık 1935 senesine kadar sürmüştür (Ezer,2005:159).

2.2.2 1950 Liberal Dönem Sonrası Ekonomik Krizler

Cumhuriyet tarihimizde 1950 yılı Mayıs ayında gerçekleştirilen serbest seçim sonrasında çok partili demokrasiye sistemine geçilmiştir. Bu geçiş sonrası liberal dönem olarak adlandırılmaktadır.

1950 Liberal Dönem sonrası Türkiye’de etkisini gösteren en belirgin krizler; 1954, 1978, 1986, 1991, 1994, 2001 ve 2008 yıllarında meydana gelmiştir. Her bir kriz dönemi bu başlık altında oluşturulan alt başlıklar halinde kısa kısa, krizlerin yaşanmasına sebep olan faktörlerle birlikte ülkeye bıraktığı olumsuz etkileri de değerlendirilecektir.

2.2.2.1 1954 Ekonomik Krizi

1950 – 1953 yılları arasında yaşanan Kore Savaşının en belirgin ekonomik etkisi dünya pazarında hammaddeye ulaşımın zorlaşmasıdır. Türkiye'nin o yıllar tarım ürünleri üzerinden ihracatçı bir ülke sıfatı taşıması, ancak gerek iklim koşulları gerekse bu ürünlerin dışarıya pazarlanmasında yaşanan sıkıntılar tarıma odaklı ihracat işlemlerini sekteye uğratmıştır. Belirtilen tarihlerde Türkiye içerisinde ortalama 70 - 80 adet traktör mevcuttur. Türkiye tarım ihracatçısı bir ülke konumunda iken ithal eden ülke durumuna düşmüştür. Bununla birlikte tarımda kullanılan traktörlere yedek parça bulunamaması, montaj ve onarım işlemlerini yapacak işyerlerinin de bulunmaması Türkiye'nin tarım alanındaki gücünü iyice zayıflatıp, tarımsal anlamda dışa bağılı bir duruma getirmiştir. Ayrıca, sonu görülmeyen yatırımlar, siyasi çalkantılar, diğer ülkelere olan borçlanmalar ve bütçedeki açık ülkedeki enflasyon oranını çift haneli rakamlara yükseltmiştir.

Türkiye'de dış pazara olan yönelmeler ve serbest piyasa ekonomisine dâhil olma süreci 1950 ve 1954 yılları arasında gerçekleşmiştir. Ülkemizde bütçede açık verilmesi 1951 senesinde başlayarak 1963 yılına kadar devam etmiştir. Ortalama 12 yıl bu durum hissedilmiştir. Beraberinde yaşanan Kore Savaşı sebebiyle uluslararası pazarda hammadde ücretleri yüksek oranda artış göstermiştir. Ayrıca dışa olan borç yükü artmış ve kamuya ilişkin açıklarda yükselme meydana gelmiştir. Enflasyon oranı ortalama yüzde 20'leri görmüş ve "1954 Ekonomik Krizi" olarak bilinen süreç başlamıştır. Enflasyona ilişkin yükselmeleri durdurabilmek adına 1956 senesinde Milli Koruma Kanunu yürürlüğe tekrar sokulmuş, ancak fiyatlar üzerinde sanal bir baskı yapılmış olsa dahi olumsuz etkileri ortadan kaldıramamıştır (Çubukçu vd., 2010: 9).

2.2.2.2 1978 Ekonomik Borç Krizi

Türkiye'de 1954 yılında yaşanan ekonomik krizin olumsuz etkileri 1963 senesine kadar devam etmiştir. Ülke ekonomisi 1963 ve 1970 yılları arasında ise başarılı bir yükseliş ivmesi kazanmıştır. Fakat bütçe ve ekonomideki olumlu istikrar 1974 senesi ile birlikte düşüş göstermiş ve ekonomide ciddi çalkantılar yaşanmaya başlanmıştır. 1970'li yılların ortasında baş gösteren ekonomik sıkıntıların ana nedenleri; yanlış izlenen sanayileşme politikaları, döviz sıkıntısı ve dış ülkeler olan borçlarda ödeme zorlukları olarak gösterilebilir (Sarpkaya, 2009: 31 – 32).

O yıllarda söz sahibi ülke yöneticileri diğer ülkelerden temin ettikleri düşük faizli kredileri sanki geri dönüşü olmayacak gibi harcamışlardır. Borç para olarak kasaya giriş yapan kaynaklar tüketimi artırmış, ithalatı fazlalaştırmış ancak yatırımlar sabit kalmıştır. Henüz 1970’li yılların başında ülke borcu 1,8 milyar dolar iken; 1977 senesinde 10 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye’nin 1978 yılında tüm borçları içerisinde bulunan kısa vadeli borçların toplam oranı %52’lere kadar gelmiştir. Tüm bunlarla beraber “1978 Ekonomik Krizi” olarak bilinen ekonomik kriz kendisini göstermiştir. Esasında Türkiye gibi gelişmekte olan birçok ülke o yıllarda Petro-dolarları dolaşıma döndürme politikasının bir ürünü olan aşırı kısa vadeli borçlanma neticesinde ekonomik kriz içerisine girmiştir. Gelişmiş ülkelerin uluslararası arenada söz sahibi olan bankaları gelişmekte olan ülkelere kredi politikalarını kısıtlamaları ve mevcut borçlardaki faizlerin birikmesi ile birlikte bahsi geçen gelişmekte olan ülkeler için içinde buldukları ekonomik krizler baş edilemez hale gelmiştir (Çubukçu vd, 2010: 10).

Kamudaki gelir ve gider oranları arasındaki dengesizlik 1970’li yılların sonunda iyice fazlalaşmıştır. Dönemin hükümetleri bu dengesizliği ortadan kaldırmak adına Türk Lirasının değerini düşürmek pahasına da olsa para arzını çoğaltmış ve yine dışa yönelik borçlanmayı da artırmıştır. Kamu da çoğalan açıklar enflasyonu da olumsuz etkilemiştir. Türk Lirasında yaşanan gerileme satın alma gücünü de azaltmış ve dövizin değerlenmesine sebebiyet vermiştir. Dövizde yaşanan bu çalkantılar ihracatı yavaşlatırken, ithalatı teşvik eder nitelikte olmuştur. İthalat yapabilmek ve mevcut borçları ödeyebilmek adına yine borca girmişlerdir. Alınan maddi kaynaklar çok fahiş şartlarda temin edilmiş ve gelen borç paralar da gerekli yerlerde kullanılmamıştır. Halk dahi lüks ürünlere yönelmeye başlamış, ithalattaki taleplerde buna göre yer bulmuştur. Alınan borçların kısa vadeli olması ülke ekonomisini kısa sürede kriz ortamına çekmiştir (Şahin, 2002: 185).

1978 yılında yaşanan krizle birlikte; enflasyon 1970 senelerinde çift rakamlarda devam ederken, 1980 yıllarının başlarında bu oran %107,2'lere kadar ulaşmıştır. İhracat ise 8,40 oranında artış gösterirken; ithalattaki yükseliş ise bunu ikiye katlayarak 15,60 olarak kendisini göstermiştir (Oran, 2003: 661).

Türkiye'de 1977 ve 1980 yılları arasında enerji ve döviz ihtiyacını karşılamada meydana gelen olumsuzluklar Türk ekonomisini eksik seviyede kullanmak durumunda bırakmıştır. 1977 senesinde gayri safi yurt içi gelirdeki büyüme 4,4 seviyelerinde iken; 1979 yılında bu oran -0,5 ve 1980'li yıllarda ise -1,1 seyrinde devam etmiştir (Şahin, 2002: 185).

Tüm bunların dışında dünyanın birçok yerinde etkisini gösteren petrol fiyatlarındaki fahiş yükselişler, Türkiye'nin dış borçlara ilişkin ödemelerini de olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Türkiye gerek ülkede yaşanan 1978 krizi, gerekse dünyanın birçok yerinde kendisini gösteren petrol krizi sonucunda; sanayileşme politikalarını değiştirmiş, petrol fiyatlarında yaşanan artışlara karşın bunu tüketiciye minimum oranda hissettirmiştir. Hatta arada yaşanan kaybı dahi hazineden karşılamayı göze almıştır. Tabii bunun olumsuz sonuçları da olmuştur. Örneğin; ekonomide döviz krizi yaşanmış, enflasyon daha çok artmış, ülke büyümesi yavaşlamış ve üretim azalmıştır. Her ne kadar 1979 yılında petrol ithalatı mecburi duruma getirilmiş olsa da; ülke ekonomisinde yaşanan krizi kurtarabilmek adına 24 Ocak 1980 kararları olarak bilinen politikalar devreye sokulmuştur (Sarpkaya, 2009: 36).

2.2.2.3 1986 Ekonomik Krizi

1970 yıllarında yaşanan petrol krizleri, petrol fiyatlarındaki fahiş artış, başarısız para ve maliye stratejileri ile dış borca ilişkin yoğun borç ödeme durumları ve buna ilişkin gelen faizler Türk ekonomisini ve Türkiye'nin büyüme oranı olumsuz olarak ciddi anlamda etkilemiş ve gerilemesine sebebiyet vermiştir. Yönetimi elinde bulunduran hükümet, 24 Ocak 1980 kararları olarak bilinen politikalar ile kısa bir süre zarfında enflasyonu düşürmeyi ve uzun vadede ise ekonomiyi serbestleştirmeyi amaç edinmiştir. Bu sayede Türk ekonomisi tekrar dışa açılabilir duruma gelmiştir (Kibritçioğlu,2001:3).

1978 yılında başlayan ve 1980'li yılların başında da devam eden ekonomik kriz sonucunda 24 Ocak Kararları uygulanma başlanmış ve bu sayede ihracat akışı hızlanmıştır. 1978 senesinde 2,3 milyar dolar olarak seyreden ihracat oranları, 1983 senesine gelindiğinde 5,7 milyar dolara kadar yükselmiştir. Turizm gelirleri artmış, Türkiye'nin büyüme hızı ise; 4,5 oranından 3,3'lere gerilemiştir. 1983 senesinde geçmiş ödeme nazaran bütçe açığı %150 artış göstererek 2,5 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. Kamuda yapılan harcamaların fazlaşması sebebiyle ekonomik dengesizlik oluşmuş, ihracat kazanımları ve işçi dövizlerinde düşüş yaşanması gibi etkenlerle Türk parasının değeri iyice düşmüştür. Yaşanan bu durumlar 1986 ekonomik krizinin varlığını gösteren en somut örneklerdir. Meydana gelen ekonomik krizin etkilerini ortadan kaldırmak ve bu krizi sonlandırabilmek adına dönemin başbakanı Turgut Özal 1985 – 1989 senelerini içerisine alan bir Kalkınma Planı uygulamasını hayata sokmuştur. Hazırlanan bu kalkınma planına göre; gayri safi yurtiçi hâsılanın (GSYİH) piyasa oranları ile yıllık ortalama büyüme seviyesi %6,3 olarak sonuçlanacaktır. Yine kalkınma planına göre tarıma yönelik ayrılan dilim azalacak, sanayiye ayrılacak dilim ise artacaktır. İç tasarruf politikaları hayata geçirilecek, yıllık ortalama hedef %9,9 seviyelerine çıkarılacaktır. Dış kredi alımları makul seviyelere getirilecektir. Ayrıca, sıkı para politikaları, özelleştirme, yabancı sermayeye kolaylık sağlama ve döviz işlemlerinde serbestlik gibi politikalar uygulanmıştır (Akpınar,2010:7).

2.2.2.4 1991 Ekonomik Krizi

Yapısal uyum programları ile birlikte 1989 ve sonraki yıllarda; Türkiye ve diğer dünya ülkeleri yönünden meydana gelen tüm para aktarımlarına (transferlerine) tam serbestlik imkânı verilmesi, Türk yurttaşların dilediğince döviz elde edebilmesi ve banka içerisinde döviz hesabı bulundurabilmeleri mümkündür. Bu durum sonucunda Türk hükümeti ortaya bütçe çıkarabilmek adına uzun vadeli kredi temin etmek ve farklı vergi kanunları oluşturmak yerine yine kısa vadeli borç sağlanması yönünde kararlar almıştır. Ayrıca, bu zaman zarfında devlet tahvili ve hisse senedi piyasaları da oluşturulmuştur. 1991 yılında İMKB uluslar arası sisteme dahil edilmiş, yapısal uyum sürecinin finans entegre durumu tüm işlevleriyle hazır edilmiştir. Bu şekilde Türkiye'de uluslararası pazarda yeni kırılğan ya da akışkan denilebilecek tabirle finans yapısına dâhil olmuştur (Değirmen ve Elmas, 2005: 51).

Ülkemizde meydana gelen 1991 ekonomik krizi Körfez’de yaşanan ekonomik krizin etkisiyle ortaya çıkmıştır. 1990 senesinde mevcut sermaye girişi 4 milyar dolarları görmüştür. Bunun içerisindeki 3 milyar dolar ise kısa vadeli olarak bilinmektedir. Türkiye’nin dışarıya olan borç toplamı 8 milyar dolar seviyelerinde iken kısa dönemdeki borç yükündeki artış 4 milyar doları göstermekteydi. Ülkeye büyük bir sermaye girişi vardı, bu durumda Türk Lirasını değerlendirmiyordu, ancak ihracatı cazibesini azaltmış, ithalata yönelme çoğalmıştı. Körfez’de yaşanan kriz sebebiyle 1991 yılında Türkiye dünya gözünde riskli ülke durumuna düşmüştür. Sermaye bir anda Türkiye’den çekilmiş, ekonomi durgun bir hale girmiştir. Büyüme hızı %0,3 düşerken, krizin etkisi ortalama 1 yıl devam etmiştir (Çubukçu v.d. 2010: 11).

2.2.2.5 5 Nisan 1994 Ekonomik Krizi

Kamunun borç durumu 1988 senesi ile birlikte devamlı artış göstermiştir. GSMH ise 1988 yılında %4.8’lerde iken 1993 senesine gelindiğinde %12’lere kadar yükselmiştir. Türk Lirasının gerçek anlamda değerlendirilmesi ve yurt içindeki talebin çoğalması, üreticilerin yurt içine yönelik üretim yapmasına sebebiyet vermiş, bunun neticesinde ihracata ilişkin oranlarda düşüş başlamıştır. İhracatta yaşanan bu yavaşlama ve ithalata olan ilgi neticesinde cari işlemler açığı 1993 senesinde 6 milyar 433 milyon dolar seviyelerine gelerek, gayri safi yurtiçi hâsılanın yüzde 3,3’ne ulaşmıştır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 16).

Özellikle 1993 yıllarında Körfez savaşı, terörle mücadele işlemleri, KİT’de meydana gelen açıklar, maaşlardaki hızlı artış ve altyapı harcamaları sebebiyle faizler artmış ve faizlere bağlı olarak ülke ekonomisi ve kamu açıkları kontrol edilemez hale gelmiştir. Bu nedenle kamu açıklarına ilişkin finansman giderlerinin azaltılmasına yönelik politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle borçlanma işlemlerine kısıtlamalar getirilmiş, faiz oranları düşürülmeye çalışılmış, fakat artan enflasyon ve bütçede meydana gelen açıklardan dolayı içeride ve dışarıda büyük dengesizlikler oluşmuştur. Bu durum Türk Lirasına olan güveni azaltmış, Türk Lirasının değerini de düşürmüştür. Tüm bunlarla birlikte 1994 senesinden itibaren geçerli olmak üzere tahvil ve bonolardan kazanım elde edeceklerden yüzde 5 miktarında bir gelir vergi stopajı kesileceği ilan

edilmiştir. Hali hazırda dışarıdan kaynak elde etmekte zorlanan hazine, içeride de borçlanmayı kısıtlaması sebebiyle ihtiyaçları karşılamak adına Merkez Bankası mevcutlarını kullanmak durumunda kalmıştır. Hatta hazinenin Merkez Bankası kaynaklarına kullanabilmesi için 1993 yılında iki farklı kanun çıkarılmış, kullanım avans miktarları yükseltilmiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 17).

1994 yılında yaşanan ekonomik kriz esasında 1993 yılının sonlarında kendisini göstermiştir, ancak esas patlamayı 1994 senesinde yapmıştır. Ülke içerisinde meydana gelen ekonomik dengesizliklerle birlikte, Avrupa pazarındaki kargaşanın da ülke içerisine yaşaması muhtemel olan krizi daha da tetiklemiştir (Akpınar, 2010: 15).

1994 senesinin ilk aylarında likidite fazlası devalüasyon nedeniyle piyasa daha çok dövize ilgi duymuştur. Kurlar hızla yükselmiş ve henüz yılın başlarında resmi kur ve serbest kur farkı yüzde 23 olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum neticesinde, 26.01.1994 senesinde Türk Lirası ortalama yüzde 14 seviyelerinde devalüe olmuştur. Bunun devamında 01.03.1994 ve 17.03.1994 devalüasyonları da yaşanmıştır. Döviz karşısında Türk Lirasının uğradığı değer kaybı 1994 Nisan ayına kadar devam etmiştir. Yılın başından Nisan ayına kadar yaşanan değer kaybı ortalama %172 olarak hesaplanmıştır. Ülke içerisinde yaşanan bu kayıplar döviz kuru – faiz markası daralmasına sebep olmuş, açıklarını kapatmaya uğraşan bankaların dövize saldırımları neticesinde Merkez Bankası birikimleri seri bir şekilde tükenmiştir. Buna bağlı olarak 01.12.1993 senesinde 7 milyar doları aşan döviz stokları 01.03.1994 senesinde 3.3 milyar dolara kadar gerilemiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002:17).

Yaşanan tüm bu olumsuz gelişmeler ülke ekonomisini kriz ortamına sokmuştur. Hükümetin neredeyse faiz haddi ve döviz kurunu kontrol etmedeki tasarrufu yok denilecek kadar azalmıştır. Artık faiz ve döviz kuru gibi etkenleri ülke yönetiminden ziyade makroekonomik gelişmeler ve uluslararası piyasalar belirlemektedir. Ülkeye giriş yapan kısa vadeli sermaye girişleri ve kamuda yaşanan açıklar sebebiyle enflasyon rakamları %60 seviyelerine kadar yükselmiştir. Sonuç olarak hükümet ve Merkez Bankası yaşanan bu olumsuzluk ve sıkıntılara son verebilmek adına 5 Nisan Kararları olarak bilinen istikrar uygulamalarını hayata sokmaya başlamıştır (Kazgan, 1984: 205).

Ülke ekonomisini toparlayabilmek adına ve birer tedbirler pakete olarak bilinen alınan 5 Nisan 1994 kararlarının esas amacı; kamu maliyesini disiplin altına alarak kontrolünü sağlayabilmektir. Tarımsal destekleme uygulamalarının azaltılması, fahiş rakamlarda olan KİT zamlarının makul seviyelere çekilmesi, maaş ve ücretlere yapılan artışlara kısıtlamalar getirilmesi, bir kısım vergi alımlarındaki oranların artırılması, özelleştirme işlemlerine ağırlık verilmesi ve kayıt dışı ekonomiyi kayıt tutulabilir ve kontrol edilebilir hale getirilmesi uygulamalarına öncelik verilmiştir. Ayrıca, bahsi geçen önlemler paketinin içerisinde, gelir ve kurumlar vergisinin mükelleflerinin 1994 senesinde beyan ettikleri miktarlar haricinde ek vergilerden sorumlu olmaları, bir kez alınmak üzere; düşük oranlı ek vergiler alınması gibi uygulamalar da hayata geçirilmiştir (Kaya, 2007: 18).

5 Nisan 1994 kararları neticesinde uygulanan politikalar; 1994 ve 1995 senelerinde olumlu geri dönüşlerin alınmasını sağlamıştır. GSHM 1994 yılının başlarında küçülme içerisinde iken, 1995 senesi ile birlikte gerçek anlamda büyüme kotasına girmiştir. Aynı şekilde, 1994 sene başlarında TÜFE dikkate alınarak yapılan hesaplamada %150'leri gören enflasyon, 1995 senesi ile birlikte düşüş yaşamaya başlamış ve %80 rakamlarına kadar gelmiştir. Ayrıca, ihracatta artış, ithalatta azalma gözlemlenmiş, dış ticarete yaşanan olumsuz gelişmeler kapanmaya başlamıştır. Kamuda gelirleri azaltan, giderleri çoğaltan uygulamalar son verilerek kamuda yaşanan açık da azalmıştır (Kaya, 2007: 19).

2.2.2.6 2001 Ekonomik Krizi

Çalışmanın temel başlıklarından olan 2001 yılı ekonomik krizinin öncesi, sonrası ve kriz döneminde yaşanan gelişmeler ve izlenen politikalar genel hatları ile birlikte ikinci bölüm başlığı altında ele alınacaktır. Ancak, bu bölüm içerisinde yer alan alt başlıklarda Türkiye'yi dönemsel olarak etkisi altına alınan ekonomik krizler değerlendirildiğinden, 2001 yılında yaşanan ekonomik krize de kısaca değinilmesi uygun görülmüştür.

Türkiye 1999 yılından itibaren sürdürülebilir cari uygulamalardan kaynaklı açığa, fahiş miktarlardaki faiz rakamlarına karşın kontrol edilebilir iç borç ve GSMH oranlarına ve

ortalama seviyede döviz birikimlerini elinde bulundurmaktaydı. Bu durum henüz enflasyon ile mücadele politikaları hayata geçirilmeden önceki dönem için geçerlidir. Türkiye'nin o dönem yaşadıkları Meksika ve Güney Asya devletlerindeki ekonomik göstergelerle benzerlik taşımaktadır. Ancak, bu devletlerden Türkiye'yi ayrı kılan durum; ülke içi enflasyonun ve faz oranlarının fazla olması ve büyüme oranının da buna keza düşük seviyelerde kalmasıdır. IMF'den alınan desteklerin uygulamaya konulması ile birlikte enflasyon ile mücadele işlemleri başlamış ve bunun meyvesi olarak da faizlerde hissedilebilir düşüş gözlemlenmiştir. Esasında faizlerde yaşanan düşüşün en belirgin sebebi döviz kurunun çapaya bağlanması sonucunda düşük faiz ile elde edilen dış borçlanmanın artmasıdır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002).

Türkiye ülke ekonomisini ve piyasaları rahatlatılabilmek adına 09.12.1999 tarihinde yeni bir ekonomik istikrar programını hayata geçirmiştir. Bu program dâhilinde amaç; ekonomik büyümeyi sağlayarak, kamuya yönelik iç borçlanmayı sonlandırmak ve enflasyonu düşürmektir. Programın temel taşları; enflasyonda beklenen düşüşü sağlamak, disiplinli maliye politikalarını uygulamaya koyabilmek, döviz ve para politikalarını hayata geçirebilmek ve yabancı kaynakların ülke içerisine girişini sağlayabilmektir. Ancak, bu programın bekleneni yakalayabilmesi için piyasada yaşanan kırılganlığın azalması ve para hareketlerinin çoğalması öngörülmekteydi. Maalesef beklenen olmamış ve programın profili devletin kamu harcamalarını finanse etmesi ile uyuşmazlık yaşamıştır. Sonuç olarak hazırlanan programın en başta eksiklikler ile kurulduğu görülmüştür. Ancak 2000'li yılların başlarında programın olumlu olarak değerlendirilebilecek makroekonomik geri dönüşleri de olmuştur. Enflasyon son yirmi yılın en düşük rakamlarına kadar düşmüş, piyasa hareketlenmiş, faiz oranları ise beklenenden çok daha aşağıya çekilmiştir. Yaşanan gelişmeler arasında en olumsuz olarak değerlendirilebilecek husus dış ticaret açığındaki büyüme olmuştur. Fakat, çoğalan sermaye girişleri ve ödemeler dengesinin yüksek olması neticesinde rezervlerde artış gözlemlenmiştir (Karaçor,2001:387).

Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen bankacılık sektöründe yaşanan ve finansal sistem kaynaklı kriz olarak tabir edilen 22 Kasım ekonomik krizi patlak vermiştir. Krizin yaşanmasındaki baş aktör bankacılık sektörüdür. Gerek kamu, gerekse özel bankaların

borçlanma paniği içerisine girerek; açıklarını kapatmaya yoğunlaşmalarına neden olmuştur. Türkiye devletinin dışa yönelik borçlanmalarındaki faiz miktarlarının ve risk primlerinin artması, Türk bankalarının da dışa yönelik borçlanmasını güçlendirmiştir. Bankaların nakit ihtiyacı her geçen gün artmış ve yüksek faiz ile nakit arayışları içerisine girmişlerdir. Bu durum hızla döviz taleplerini meydana getirmiş, Türkiye’de bulunan yabancı bankalar ise hazine kağıtlarını elden çıkararak Türkiye piyasasından çekilmiştir. Yaşanan bu gelişmeler içerisinde Merkez Bankası piyasaya nakit ihtiyacını zamanında verememiştir. Tüm bunların neticesinde; etkisi devam eden ekonomik programa olan güven azalmıştır. Ekonomik istikrarsızlık piyasalara da yansımış, faizler yükselmiş, dövizin yaşattığı olumsuz tablo 7,5 milyar dolarlık IMF kredisi ile kendisini göstermiştir (Karaçor,2001:387).

Ekonomiye olan güvenin azaldığı ve devlet hazinesinin ülke içi borç durumunu rahatlatmak adına uğraş verdiği dönemde 19.02.2001 tarihinde siyasal açıdan da olumsuzluklar baş göstermiştir. Dönemin başbakanı Bülent Ecevit’in ekonomik kriz var açıklaması ile birlikte iç piyasa daha çok panik havasına girmiş, Türk Lirasını koruyabilmek adına gecelik faizler fahiş rakamlarda yükseltilmiş, ancak yoğun döviz talebi sebebiyle Merkez Bankası 20 – 21 Şubat 2001 tarihinde beş milyar dolarlık döviz satışı yapmak durumunda kalmıştır. Kamu bankaları nakit ihtiyaçlarını karşılayamamış, günü gelen ödemeler yapılamaz duruma ulaşmıştır (Celasun, 2002: 16).

Yaşanan ekonomik kriz neticesinde Bülent Ecevit, o dönem Dünya Bankası Başkan Yardımcılığı görevinde bulunan Kemal Derviş’i Türkiye’ye davet etmiştir. Milletvekili sıfatı taşımasına rağmen 2001 senesinde Kemal Derviş ekonomiden sorumlu devlet bakanlığına atanmıştır. Bilhassa Merkez Bankasına yönelik çalışmalar yapan Kemal Derviş dönemi ikinci bölüm altında yer alan çıkış politikaları başlığında detaylı bir şekilde değerlendirilecektir.

2.2.2.7 2008 Mortgage Krizi

Uluslararası ya da ulusal bazda bankacılık sektöründe özellikle son yıllarda ortaya çıkan aşırı rekabet, çoğu kez hatalı kararların da alınmasına neden olmaktadır. Dünyanın en gelişmiş devletleri arasında liste başı olarak gösterilen Amerika Birleşik Devletleri’nde

(ABD) 2007 senesinde patlak veren finansal değişimler, bir banka sisteminde olduğu gibi ülke ekonomisini tarihinde görülmemiş bir sıkıntı içerisine sokmuştur. Esasında yaşanan olumsuzluklar bankacılık sektörünün yeterli araştırma ve analiz yapmadan yalnızca belli bir teminat karşılığı yüksek ipotekli konut kredileri vermeleri ile başlamıştır. Satışı yapılan bu konut kredilerinin geri ödemeleri olmadığı ya da gününde yapılmadığı için finansal değişiklikler ortaya çıkmış, bu durum ABD içerisinde kredi hizmeti sunan finansal yapıya olan güveni oldukça zedelemiştir. Her ne kadar bahsi geçen ekonomik kriz ABD piyasalarında meydana gelmiş ise de; belli bir süre zarfında küresel anlamda etkisini göstermiştir. Özellikle Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler 2007 yılında ABD içerisinde başlayan bu ekonomik krizden, 2008 yılı itibariyle kendi i piyasalarında olumsuz etkilerini grmştirler (Narin ve zer, 2008:1090).

Ancak, ılımlı borç yapısı bulunan, cari fazla ve dış denge şartları olumlu olan vre ekonomileri kendi piyasalarında ekonomik hareketsizliliği çok fazla hissetmemiştirler. Batı ekonomilerinde ihracat açısından gerileme etkisi yaratan bu ekonomik kriz, batı ülkelerinin ekonomilerinde klmeye değil, ancak büyüme hızlarını yavaşlatmaya sebep olmuştur. IMF ve Avrupa devletlerinin büyük çoğunluğu krizin etkilerine karşı kamu harcamalarını artırmış, bu da i talebi yükseltmeye vesile olmuştur (Boratav,2009: 13).

Uluslararası piyasada 2008 yılında yaşanan ve ‘‘Mortgage Krizi’’ olarak bilinen ekonomik krizinden en çok banka sektörü etkilenmiştir. Ancak Türk bankacılık sistemi dünyadaki diğer banka sektörleri gibi süreci ağır bir şekilde geçirmemiştir. Bunun en belirgin sebebi 2001 yılında Türkiye'de meydana gelen ekonomik kriz sonucunda bankacılık sistemlerinin yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesi gösterilmektedir. Bununla birlikte kriz ana konusu olan mortgage sisteminin henüz ülkemizde yoğun bir şekilde kullanılıyor olmaması da krizin etkilerini hafifletmiştir (Aracı,2010: 54).

Her ne kadar Türkiye diğer dünya ülkeleri kadar yaşanan bu ekonomik krizden çok etkilenmemiş ise de; uluslararası piyasada yaşanan olumsuzluklardan gereken dersi kendi açısından çıkar mıştır. Ülkemizde mortgage ekonomik krizinin olumsuz etkileri

2008 senesinin son çeyreğinde hissedilmiş, 2009 senesinin ilk çeyreğinde de bahsi geçen bu olumsuz etkiler bir nebze artış göstermiştir. GSYİH büyüme oranlarında ciddi düşüşler meydana gelmiş, 2007 senesinde 4,7 olarak gösterilen büyüme oranı 2008 yılında 0,7, 2009 senesinde de -4,7 rakamlarını görmüştür. Ülke olarak büyüme rakamlara negatif seviyelere kadar gerilemiş, piyasadaki istihdam ve ihracat oranları azalarak, işsizlik rakamları artış göstermiştir. Bilhassa ülke ekonomisi yönünden büyük önem taşıyan sanayi sektöründeki imalat ve üretim miktarları azalmış, buna ilişkin işsizlikte artmıştır. Uluslararası piyasada ağır bir şekilde hissedilen ekonomik kriz sebebiyle, ülkemizde 2009 senesinin ilk çeyreğinde GSYİH oranı yüzde 14,7 seviyelerine kadar düşüş yaşamıştır (Narin ve Özer, 2008).

2.3 1994 ve 2001 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE EKONOMİK DURUM ve POLİTİKALAR

Ülke ekonomisinde 1994 yılı ve öncesinde hızla artan iç dengesizlikler dış politikayı ve dışarıdan gelecek tepkileri de olumsuz olarak etkisi altına almıştır. Türkiye'de iç faiz çalkantılı bir şekilde yükselerek nakit para arzını da yükseltmiştir ve Türk parası değerli duruma gelmiştir. 1993 senesinde görevde bulunan hükümet faiz rakamlarını düşürebilmek adına merkez bankası işlemlerini devreye sokmaya başlamıştır. Bununla birlikte faiz rakamlarını düşürebilmek adına yapılan uygulamalar 1994 senesinde ekonomik kriz yaşanmasında büyük etken olmuştur.

Koalisyon hükümetin bulunduğu 1994 senesinden 2001 ekonomik krizine kadar yaşanan ekonomik gelişmeler ve ekonomik politikaları bağımsız başlık altında değerlendirmek daha faydalı olacaktır.

2.3.1 Koalisyon Dönemi Ekonomik Politikalar (1994 – 2001)

Ekonomiye olan güvenin yitirilmesi ve ülke riskinin sürekli yükselişi, dışarıdan yapılan desteklerin azalması sonucu, döviz kuru üzerindeki baskıları arttırmış ve uluslararası piyasalarda ülke kredi notunun "spekülatif ülke" konumuna düşürülmesine neden olmuştur. 1994 yılında faiz oranlarını düşük tutma amacıyla izlenen politikalarda, kamu açıklarının istikrarsızlığı karşısında başarı sağlanamamıştır.

Para ikamesi, kamu maliyesini yönetme gücünü elinde bulunduran devletin senyoraj hakkını kullanamaması olarak ifade edilmektedir. Paranın ikamesinde izlenen yanlış politikalar, 1992-1994 yılları arasında döviz kurunun artması sonucunu getirmiştir. 1994 krizinin yaşanmasına sebep olan en önemli iki faktör sıcak para ve kamu açıklarında yaşanan gelgitlerdir. Kamu açıklarını gidermek amacıyla gerçekleştirilen yüksek faiz karşılığında kısa vadeli spekülâtif fonların satışı yarardan çok zarar getirmiştir. Kamu açıklarındaki artışlar önlememesi ve mevcut riskleri daha da artırmış, kredi derecelendirme kuruluşlarının ülkenin notunu düşürmeleri sebep olmuştur (Barutça, 2000: 251).

Ekonomideki kötü gidişatın bir türlü durdurulamaması, 1994 yılında, ekonomi tarihimizde derin izler bırakacak krizi beraberinde getirirken, tarihe 5 Nisan kararları olarak geçecek kararların alınmasına neden olmuştur. Alınan bu kararlar ile ihracat ve döviz işlemleri teşvik edilerek dış açık rakamlarının indirilmesi amaçlanmıştır. Başta ihracat olmak üzere her türlü döviz kazandırıcı işlem ekonomi sırtlayan bir öge olarak görülmüştür. Bu girişimlere bağlı olarak Eximbank kredi ve sigorta uygulamalarının içerisinde kendisine yer bulmuştur (Ardıç, 2004: 155).

1994 senesinin son yarım diliminde uygulanan para politikaları 1995 senesinin özellikle ilk on ayında da aynen devam etmiştir. Merkez bankası enflasyonu istediği seviyelerde tutabilmek adına büyük bir çaba içerisinde girmiş, döviz kurlarını normal seviyelerde tutmaya çalışmıştır. Bu nedenle kurların kredisindeki artışı sağlayabilmek adına dış varlıklar daha ön planda tutulmuştur. Dış varlıklara ilişkin rakam yükselişlerinin maddi büyüklükte meydana getireceği baskıyı minimize edebilmek adına iç varlıklardaki yükselmelere kısıtlamalar getirilmiştir. Hatta 1995 senesinde IMF ile imza altına alınan sözleşme gereğince parasal büyüklükteki amaçlar net iç varlıklara çevrilmiştir (Güngör ve Karaca, 2007: 5).

1994 ve 1995 yıllarında uygulanan ekonomik politikaların büyük benzerlikler taşıdığı ve birbirini izler şekilde yürütüldüğü söylenebilir. Ancak 1996 senesinde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nca daha güncel ve yeni ekonomik politikalar hazırlanmıştır. Hayata geçirilen yeni para politikası esasında serbest piyasada istikrarı

amaçlamaktadır. Bu amaca piyasada meydana gelebilecek kısa vadeli ve seri fiyat farklılıklarının önüne geçilerek ve oluşabilecek belirsizlikler minimize edilerek ulaşılabilecektir. 1996 senesinde Merkez Bankası döviz ve Türk Lirası kurlarındaki fiyatları ekonomik bir denge içerisinde tutmaya çalışmış ve bu dengenin bir uyum içerisinde devamlılığını sağlamaya çalışmıştır. Yine bu dönemde döviz kuru enflasyona ilişkin öngörüler ışığında yürütülmeye çalışılmış, faize ilişkin rakamlardaki farklılıklar minimize edilmiş ve yine bu faiz rakamları piyasada kabul görmüştür (Parasız, 1998: 244-245).

1996 senesinde özellikle enflasyon yüksek düzeylerde, ancak sakin bir şekilde ilerlemiştir. Hem döviz hem de Türk Lirası piyasalarında meydana gelebilecek beklenmedik dalgalanmalar oluşturulan ekonomik istikrar ile kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Merkez Bankası ve Devlet Hazinesi arasında kamu finansmanının kısıtlanmasını öngören bir protokol hükmü altına alınmıştır. Özellikle 1994 senesi ile birlikte ortaya çıkan iç varlıklara ilişkin hızlı artış, yavaşlama içerisinde girerek 1996 ve 1997 senesinde yine artış göstermiştir. Bu anlatıma ilişkin en somut gösterge kamu gelirlerindeki gözle görülür azalmadır. Yine 1997 döneminde Merkez Bankası döviz ve Türk Lirası kurlarındaki fiyatları ekonomik bir denge içerisinde tutmaya çalışmış ve bu dengenin bir uyum içerisinde devamlılığını sağlamaya çalışmıştır. Bu şekilde kısa vadede ortaya çıkabilecek seri fiyat değişimlerinin engellenmesi hedeflenmiştir (Erçel, 1999: 4).

Türkiye açısından 1998 senesi para ve maliye politikaları ile enflasyonla mücadele açısından büyük önem taşımaktadır. Geçmiş yıllara ve dönemlere göre 1998 senesinde uygulamaya sokulan politikalar farklılık göstermektedir. 1998 öncesinde mali açıdan istikrarsız bir görüntü çizen siyasi irade, aynı zamanda sorunlara ilişkin üretilen tedbirlerin uygulanmasında da oldukça kararsız davranmıştır. Ancak 1998 senesi ile birlikte kamu ekonomisinin çatlak yapısı iyice gözler önüne serilmiş, artık daha somut adımların atılması ve geri dönüşü olumlu olacak tedbirlerin uygulanması gerektiği ortak fikir olmuştur (Yardımcı, 2001: 37).

Önceki dönemlere göre 1998 dönemi tam bir enflasyon ile mücadele yılı olarak görülmektedir. Bu dönemi diğer dönemlerden belirgin bir şekilde ayıran esas kıstas para politikalarına ilişkin uygulamalardaki değişiklikler değil; maliye politikasına ilişkin hayata geçirilecek çözüm önerilerindeki değişikliklerdir. Uygulanacak politikalarındaki esas hedef 1998 yılı bütçesi ile birlikte faiz dışı dengesinin iyileştirilmesidir. Özellikle bu dönemde enflasyon korkusu sonucunda sıkı maliye politikaları uygulanmıştır. Alınan ve ortaya konulan tüm tedbir ve uygulamalara rağmen dünya genelinde yaşanan krizlerin ve inişli çıkışlı ekonomik hareketliliklerin etkisiyle genel ekonomi durumunda gerileme yaşanmış, üretim ve gelir rakamlarında azalmalar meydana gelmiş, masraf ve giderler ise yükselmiştir (Parasız, 1998: 445-448).

Her ne kadar 1998 yılında istikrarlı ve kararlı ekonomik tedbirler düşünülmüş ise de; 1999 senesi ekonomik anlamda iyi bir başlangıç yapamamıştır. 1999 senesi ile birlikte enflasyon ve bütçe açıkları yükselmiş, ekonomi ise küçülmüştür. Esasında yaşanan bu olumsuz tablonun arkasında o dönem Rusya'da yaşanan kriz ve seçim politikaları yer almaktadır. Devlet hazinesi 1999 senesinde iç borçlanma girmek durumunda kalmış, bu durum halihazırda zaten fazla olan nominal ve reel faiz rakamlarını da artırmıştır (Yardımcı, 2001: 39).

Yaşanan olumsuz gelişmelerden sonra dönemin hükümeti IMF'ye niyet mektubu vermiş ve bu mektup 9 Aralık 1999 senesinde IMF tarafından onaylanmıştır. Bununla birlikte üç yılı içerisinde alacak bir enflasyon düşürme programı hayata geçirilmiştir. Hükümet tarafından sunulan niyet mektubu ekonomik sorunları ve enflasyon durumunu içermektedir. Uygulamaya sokulan program çerçevesinde belirlenecek tarih aralığında enflasyonun düşürülmesi amaçlanmıştır.

Genel hatları ile 9 Aralık 1999 kararlarının amaçları şu şekilde özetlenebilir (Akdiş, 2001: 368):

- "Reel faiz rakamları uygun seviyelere düşürmek",
- "Ekonomideki kaynakların daha etkin ve adil dağılımını sağlamak",
- "Ekonominin büyüme potansiyellerini artırmak"
- "2000 senesinin sonunda enflasyon yüzde dilimini %25'e, 2001 sene sonunda %12'ye ve 2002 yıl sonunda ise %7'e indirmek."

Ortaya konulan bu amaçlar dikkate alınarak ülke genelinde enflasyon ile mücadele çalışmaları başlatılmış, yeniden yapılan işlemlerine geçilmiştir. Sonuç olarak kısa zamanda hayata geçirilen bu uygulamalar hedeflenen amaçlar ile birlikte 2000 yılına adım atılmıştır.

IMF ve Türk hükümetinin 9 Aralık 1999 kararlarında ortaya koydukları ortak amaç enflasyonun düşürülmesidir. Bu doğrultuda hayata geçirilen uygulamalar ekonomik anlamda bekleneni karşılama dahi, uygulanacak programın sosyal tarafı zayıf olduğundan ülke içi ekonomik direnç de zayıflamıştır. Türkiye genelinde uygulama konulan 9 Aralık 1999 kararları analiz edilirken enflasyonu düşüreceği öngörülmüş, fakat üretkenliği azaltmıştır. Bu yönde de bir tedbir ya da önlem geliştirilmemiştir. Tüm bunlar ortalama bir yıl sonra meydana gelen 2000 yılı Kasım krizine ön ayak olmuştur (Alpago, 2002: 129).

Esasında 2000 yılı Kasım krizi bankalarda meydana gelen likidite problemlerinden kaynaklanmıştır. Bankalar yıl sonu bilançolarında açık kalan pozisyonları kapatabilmek için acil olarak likidite temin etmeye çalışmışlardır. Yaşanan bu hadise ile birlikte faiz rakamları artmıştır. Önceki dönemlerde küçülme yaşayan

Türkiye 2000 yılında %6.5 seviyelerinde büyüme göstermiştir. Bankaların bireysel kredileri teşvik etmesi ve buna ilişkin talebin artması enflasyonu bir nebze olsun düşürmüştür, Türk Lirası ise piyasada değerli duruma gelmiştir. Tüm bunlarla birlikte faiz rakamlarındaki yükseliş hayata geçirilen uygulama ve politikalarındaki istikrarda olumsuz geri dönüşlerin yaşanması sebebiyet vermiştir. Ancak, 2000 yılı Kasım krizini ortadan kaldırmak için yapılan çalışmalar, yine geçici çözümler ile ortaya konulmuş, krizin etkileri ülke içerisinde atılamadığından 2001 yılı Şubat krizine zemin hazırlamıştır (Akdiş, 2001: 370-371).

2.3.1.1 Liberal yaklaşım dönemi

Günümüzde siyasi anlamda liberalizm kavramı *“barış içerisinde varlığını sürdüren toplumlarda bireysel özgürlüğün teminat altına alındığı düzeni”* ifade eder. Liberalizm kavramı yakın tarih içinde bir düşünce akımı olarak var olmuş, toplumsal ve siyasi

gelişimler ile birlikte kendisine hayat bulmuştur. Liberalizm içerisinde kendisini gösteren en önemli özellik bireyciliktir. Bunun dışında hoşgörü, özerklik, çoğulculuk ve tarafsızlık gibi kavramlarda liberalizm düzeninin arka planında kendisine yer bulmuştur (Yayla 1998: 140).

Birçok dünya devletlerinde liberal düşünceye sahip siyasi partiler hürriyetçi siyaset ve ekonomik düzen düşüncesine sahiptir. Buradan anlaşılması gereken husus, devletin ekonomiye neredeyse hiç karışmadığı ve herhangi bir müdahale de bulunmadığı sistemdir.

Liberal ekonomi politikalarının uygulandığı yönetimlerde ekonomiye yönelik karar mekanizmaları piyasayı kendi haline bırakarak pazarda oluşacak fiyatlar ekonomiye kılavuzluk edecektir. Piyasalarda meydana gelen rakamlar; tüketim, yeniden üretim, paylaşma ve yatırım gibi kararları doğrudan belirleyecek, üretici ya da tüketici tarafından sergilenen tutumlara göre düzenlemeler yapılacak ve en faydalı bulunan eylem rahatça hayata geçirilecektir (Kepenek ve Yentürk, 1997: 183).

Ülkemizde 1990'lı yıllar ağır ekonomik krizlerle geçmiştir. Türkiye'de 1994, 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler, etkisi uzun yıllar süren üretim ve istihdam erimelerine sebebiyet vermiştir. Her ne kadar o dönemlerde bazı dünya devletlerinde yaşanan ekonomik krizler Türkiye'de yaşanan ekonomik krizleri tetiklemiş ise de; dönemin yöneticileri tarafından uygulanan hatalı ekonomik ve parasal politikalar özellikle 1994 ve 2001 ekonomik krizlerinin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Görülüyor ki 1990 ve sonrasında kamu da ekonomik faaliyetler oldukça ağır işlemiş, özel sektör ise dışlanarak büyük zararlara uğratılmıştır. Gerek siyasi anlamda gerekse ekonomik anlamda istikrarlı ve kararlı bir duruş sergilenememiştir.

Türkiye ekonomisi açısından sancılı bir dönemi içerisinde alan 1990'lı yıllar ve 2001 yılı ekonomik krizi, tüm bu yaşananların ardından ve 2001 yılından sonra yerini ekonomik büyümeye bırakmıştır. Bu nedenle 2001 yılı sonrası hayata geçirilen ekonomik politikadaki uygulamalar daha liberal bir ekonomi anlayışının ortaya konulduğuna dair bir işarettir (Ekinci, 2013: 110-111).

Özellikle 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrası, Türk ekonomisi daha liberal bir ekonomi seyrine girmiştir. Siyasi yapılanmalarda, para ve maliye uygulamalarında ve dışa yönelik açılımlar ile rekabete ilişkin olumlu geri dönüşler alınmıştır. Türk ekonomisi 90'lı yıllara göre daha serbest ve uluslararası yapıya uyum sağlayabilen bir profil çizmeye başlamıştır. Ekonomideki istikrar, üretim ve büyüme 90'lı yıllara göre net bir şekilde artış içerisine girmiş, faiz ve enflasyona ilişkin rakamlar ise düşüşe geçmiştir.

2.3.1.2 Dışa açık büyüme dönemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi ve ekonomik anlamda yakın tarihine bakıldığında, 1980 yılına dek ihracata önem verilen ekonomik politikalar çok fazla görülmemektedir. Bu zamana kadar genelde kendi iç piyasasına göre bir ekonomik yapı içerisinde olan Türkiye Cumhuriyeti, 1980 yılında alınan Ekonomik İstikrar Kararlarıyla beraber ithal ikameci sanayi sistemini bir kenara bırakarak dışa açık ve liberal politikaların izlendiği ekonomik uygulamalar geçiş yapmıştır. Ortaya konulan bu ekonomik politikaların esas amacı, Türkiye ekonomisini değişen dünya koşullarına hazırlamak ve bu koşullara uygun hale getirerek Türkiye pazarını dışa açmak ve küresel ekonomi içerisinde yer almasını sağlamaktır (Karluk, 1996: 438).

Ancak, Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomisindeki büyüme oranı 1988 yılından itibaren istikrasız bir yola girmiştir. Bu durum piyasanın büyümesini ve canlanmasını engellemiştir. O dönemlerde geliştirilen politikalar özel sektörü büyütme adına atılmış adımlardan oluşmaktadır, ancak yaşanan gelişmeler özel sektörü büyütme yerine daha çok kamu sektörünü büyütüştür. Ayrıca bazı mallar dışında bir çok ürün çeşidi yönünden ithalat serbest bırakılmış, bu durum sanayi sektörü tarafından oldukça desteklenmiştir. Artık sanayi sektörü yerli üretim yapmayı bırakıp yurt dışından mal ithal eder duruma gelmişlerdir. Yaşanan bu olumsuz gelişmeler 1984 yılından başlayarak 1989 yılına kadar dövizin hızla artmasına neden olmuştur. Devletin dışarıya olan borç miktarı 1989 yılına gelindiğinde 41 milyar dolar seviyelerine görmüştür. Artık 1989 yılı itibariyle Türkiye Cumhuriyeti “dışa açık” ve “serbest piyasa” olarak adlandırılacak ekonomiler arasına girmiştir (Akpınar, 2010: 9).

2.4 2001 KRİZİ (GENEL HATLARI)

Bu başlık altında, Türkiye’de 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin temel kaynakları, krize neden olan süreç, 2001 yılı, öncesi ve sonrası Türkiye’nin ekonomik yapısı, kriz sonrası dış borçlanma, dış borçlanmayı etkileyen makroekonomik faktörler ve Türkiye – IMF ilişkileri değerlendirilecektir.

2.4.1 2001 Krizinin Kaynağı ve Krize Neden Olan Süreç

2000’li yılların son çeyreğinde faiz oranları belirgin bir şekilde artış göstermiş, ülke içerisindeki sermaye büyük ölçüde yurt dışına çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın rezervleri ve hisse senedi fiyatlarında beklenmedik hızla düşüşler yaşanmıştır. Yaşanan bu olumsuzlukların önüne geçebilmek adına Kasım ve Aralık aylarında bazı tedbirler alınmaya çalışılmış, bu durum bir nebze de olsa piyasaları rahatlamıştır (BDDK, 2009: 3).

Türk ekonomisi 2000 yılının Kasım ayında dövize karşı fazlaca yaşanan kurgusal saldırılar neticesinde yüksek oranlarda faiz ödemek durumunda kalmış, dövize ilişkin rezervlerde erimeler başlamış ve bu yaşanan olumsuzluklar IMF’den alınan ek krediler ile durdurulabilmiştir. Ekonomik anlamda yapılan bu savunmaların bedeli parasal anlamda oldukça ağır sonuçlanmıştır. Bir sonra yaşanacak benzer saldırı için ülke ekonomisinin çok fazla gücü de kalmamıştır (Uygur, 2001: 54).

2000 yılı Kasım ayında ortaya çıkan bu kriz ortamı özellikle kamu bankaları olmak üzere tüm bankacılık sektörünün mali yapılarında ağır hasarlara sebebiyet vermiştir. Bankacılık sektöründe yurt içi ve yurt dışı bazlı sağlanan kaynakların vadeleri kısalmış, faiz oranları ise döviz kuru eşliğinde mevcut seviyelerin çok üzerine çıkmıştır (TCMB, 2001: 2).

Bu dönemde Türk ekonomisine ilişkin beklentiler iyice olumsuz hale gelerek, devlet hazinesinin yurt içindeki borçların söndürülmesine ilişkin müdahaleleri 19 Şubat 2001 tarihinde siyasi gerginliklere neden olmuştur. Toplum içinde ve devlet birimlerinde ekonomik kriz olduğuna ilişkin algılar iyice gün yüzüne çıkarak, panik ortamı baş göstermiştir. Yerli parayı müdafaa edebilmek adına gecelik faizler çok yüksek oranlara

çekilmiş, bu durum yoğun döviz talebini ortaya çıkartarak Merkez Bankası'nın 20 ve 21 Şubat 2001 tarihlerinde 5 milyar dolar döviz satışı yapmak zorunda kalmasına sebep olmuştur. Kamu bankalarında oluşan nakit para ihtiyacı giderleri dahi karşılayamayacak duruma getirmiştir. Bu günlerde ekonomideki çöküşü engelleyebilmek adına Türk Lirasının döviz nezdinde ki değeri serbest duruma getirilmiştir (Celasun, 2002: 16 – 17).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ilk olarak kur rejimini müdafaa etmek ve kaynakta bulunan rezervlerin daha fazla erimemesi adına piyasaya sunduğu Türk Lirası nakit akışına kısıtlama getirmeye çalışmış, fakat hayata geçirilen bu uygulamalar neticesinde gecelik faiz oranları neredeyse %1000 seviyelerinin üzerine çıkmıştır. Yakın tarihte “*kara çarşamba*” diye tabir edilen 21 Şubat 2001 gününde Merkez Bankası'nın ekonomik politikaları ve nakit para üzerindeki yönetimi tamamen sonlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti yaşadığı bu finansal kriz durumu ile bankacılık sektörü ve piyasa borç problemleri sebebiyle tarihteki en ağır ve en önemli ekonomik krizlerden birisi ile karşılaşmıştır. En hissedilir ekonomik darbe ise kamu bankalarının parasal anlamda sorumluluklarını ifa edememeleri sebebiyle ekonomik sistemin çökmesi, menkul kıymet ve piyasadaki parasal işlemleri durmasıdır (BDDK, 2009: 6).

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en ağır ekonomik krizlerinden biri olan 2001 yılı ekonomik krizinin meydana gelmesine sebebiyet veren esas faktörler şu şekilde özetlenebilir (Oktar ve Dalyancı, 2010: 13):

- Sermaye girişlerinde yaşanan sürekliliği sağlama ve beklentilerin yönetilmesinde yaşanan hükümet hataları,
- IMF ile hayata geçirilen uygulamalardaki kur riskine yönelik gerekli yardımın oluşmasındaki noksanlıklar,
- Petrol fiyatlarında yaşanan artışlar,
- Uluslararası dolar faizlerindeki yükseliş,
- Doların diğer para birimleri karşısında yaşadığı değer kaybı, gibi içsel ve dışsal etkenler, Türkiye’de bankacılık sektöründe yaşanan kırılgan olumsuzluklar ile birlikte birleşince finansal bir krizin meydana gelmesi engellenemez bir durum olarak karşımıza çıkmıştır.

Türk ekonomisi yaşanan birçok olumsuzluktan sonra dalgalı kur sistemine geçiş yapmış, bunun sonucunda Merkez Bankası piyasada görülen bazı ihtiyaçları karşılayabilir duruma gelmiştir. Bu şekilde ödemelere ilişkin sistemler çalışır duruma gelmiş, faizler de düşüşler yaşanmıştır. Ekonomik krizin olumsuz etkileri bankacılık sektöründe en ağır şekilde yaşanmış, sektördeki problemler çoğalarak artmıştır. Gerek faizler gerekse hissedilen devalüasyonlar banka sektörüne büyük zararlar vermiştir. Çoğu banka yeniden sistemler düzenleyerek yapılanmaya çalışarak sermaye kaynaklarını güçlendirmeye başlamışlardır. Piyasada ise; artan faizler, devalüasyon, enflasyon ve kur dalgalanmaları ekonomiye giden kaynak çeşitliliğini azaltmış, yatırım kavramı ise ortadan kalkmıştır. Ülke içinde yaşanan daralmalar ve döviz cinsinden yapılan borçlanmalar birçok firmayı iflâs içerisine sokmuştur (Seyidoğlu, 2003: 149).

2.4.2 2001 Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisi

Yaşanan 2001 krizi ülke ekonomisinde yapılması planlanan tüm makroekonomik politikaları ve hedefleri yapılamaz hale getirmiştir. Kur çıpası askıya alınarak yerine dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Bu sistemin daha verimli işleyebilmesi adına yeni düzenlemeler yapılmıştır. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) olarak hayata geçirilen yeni enflasyon ile mücadele ve yapısal uyum programları dahilinde kamuya ilişkin ekonomi ve yönetim sistemleri de oluşturulmuş ve güçlendirilmiştir (Sönmez, 2009: 60).

Bu programın esas amacı, kontrol edilemez durumlara gelmiş olan kamu borçlarına yönelik borç yapısının, Şubat 2001 yılında ve devamında olduğu gibi dışarıdan alınacak yardıma gerek duymayan bir yapıya kavuşturulmasıdır. Bunun oluşturulabilmesi için ise; makroekonomik dengelerin de oluşturulması gerekmektedir. Esas amaç olan kamuya yönelik borç yapısının ortadan kaldırılmasıdır. Bunun için de bankacılık sektörünün tekrar canlanması ve faal hale getirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda GEGP, ekonomik ve mali piyasalara yönelik güçlendirme çalışmalarını zaruri nitelikte görmektedir. Bu program da mali sermayeyi kriz ortamından uzaklaştırmak ve çıkarmak için çalışmaktadır (Bağımsız Sosyal Bilimciler – İktisat Grubu, 2001: 14 – 15).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının ana felsefesi ülkenin yapılması planlanan reformları başarılı bir şekilde hayata geçirmesi halinde, globalleşme aşamasında daha verimli bir şekilde uyum sağlamasıdır. Bu şekilde Türkiye’de dünya ekonomisi içerisinde yerini alacak ve buradan çıkabilecek fırsatlardan yararlanabilecektir. Bu da ekonominin daha hızlı ve güvenilir bir şekilde büyümesine zemin hazırlayacaktır. Küresel piyasa olan serbestlik ülke içerisinde de olursa ve bu durum dünya pazarında da kullanılabilirse mal, para, sermaye ve hizmet işlemlerinin geri dönüşü de olumlu olacaktır (Ongun, 2002: 6).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı dikkate alınarak IMF ile yeni bir anlaşmaya varılmış ve borçların vadesi uzatılmıştır. Borcun yapılandırılması 18 Ocak 2002 günü sunulan niyet mektubu ile resmileşmiş ve üç yıl boyunca devam edecek 18. Stand – By anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile birlikte 2002 yılı itibariyle GSYH oranı %6,5 faiz dışı oranlara çekilmesi olarak planlanmıştır. 2002 yılından sonra oluşan ekonomik dönemin esas özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Piyasanın mali yapısını, ekonomisini ve bütçe disiplinine yardımcı olacak reformlar,
- Güvenilir ve güçlendirilmiş bankacılık yönetim politikaları,
- Piyasa fiyatlarında oluşan istikrarın devamlılığı, bununla birlikte geliştirilen mali politikaların enflasyonu düşürücü etkilerinin olması,
- Gerçek faiz rakamları ile birlikte gelen kararlı bir büyüme profili ve bu büyüme sonucunda dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı daha sağlam duruş sergileyebilen bir ekonomi.

Geçmişe yönelik yapılacak bir kıyaslamada şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: 1991 ile 2001 yılları arasında ortalama büyüme oranı %2,8, enflasyon %75,9 iken; 2002 ile 2007 yılları arasında büyüme oranı %6,8’e yükselirken enflasyon %13,9’lara kadar düşmüştür (BDDK, 2009: 10 – 11).

Kriz sonrası hayata geçirilen mali yenilikler ve uygulamalar para politikaları yönünden olumsuz sonuçlara da neden olabilmektedir. Enflasyon rakamlarını düşürebilmek adına yüksek faizli işlemler yapılması, gerçek yüksek faizlerin piyasaya yansımaya neden

olmuştur. Bu durum ülke içerisine yabancı sermayeyi çekmiş ve Türk Lirası gereğinden fazla değer kazanmıştır. Değerlenen Türk Lirası cari işlem açıklarına neden olmuş ve dış finansman gereksinimlerini artırmıştır. 2002 yılı ile birlikte kamu yönünden mali disiplin oluşturulmuş ve finans açıkları da azaltılmıştır. Fakat ülke içindeki faizlerin yüksek devam etmesi, ithalata ilişkin sermaye, faiz ve kur avantajları gibi nedenlerle dış borç yükselerek ilerlemiştir. Yaşanan bu olaylar özel sektörü etkisi altına alarak ülke genel dış borç yapısı artış göstermiştir.

2.4.3 2001 Krizi Sonrası Dış Borçlanma

Ülkemiz 1981 senesinden günümüze dek artış gösteren bir yurtdışı borçlanma profiline sahiptir. Özellikle 1980 ve devam eden yıllarda izlenen ekonomik politikalar dış borç yapısı düzenlememiş, günü kurtarmak adına uygulamalar olarak tarihteki yerini almıştır. Her ne kadar günümüzde Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi (KKBG) rakamlarında düşüş gözlenirse de, cari işlem açıklarına yönelik finans sağlamak adına yurtdışı borç faaliyetleri devam etmiştir (Yeldan, 2004: 25).

Türkiye’de 2001 yılında yaşanan ekonomik krizde dış borç stoku düşüş göstermiş, ancak 2002 senesinde yeniden Türkiye brüt dış borcu rakamları yükselmiştir. Her geçen yıl artan dış borç stokunda ilk kez 2009 senesinde 11.900 milyar dolar seviyelerinde düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir. Dış borç stokunda 2002 ile 2010 yılları arasında ortaya çıkan 160 milyar dolarlık yükselişte dahi, dış borç stokunun GSYH’deki karşılığı %56,2 seviyelerinden %39,3'lere kadar inmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasındaki esas gerekçe GSYH’de meydana gelen yükseliş zamanında Türk Lirasının da mevcut değeri koruyabilmesi gösterilmiştir. Dış borcun anaparası ve faizlerine yönelik ödeme miktarı 2002 ile 2010 yılları arasında ortalama 377 milyar dolardır. Dış borç stok rakamları ilk kez 2011 yılında 300 milyar seviyelerini zorlamıştır. GSYH’de izlenen %39,7 seviyelerindeki dış borç stok oranları, bir sene evvel gözlenen rakamlar karşılığında %5,8 seviyesinde yükselişe geçmiştir (Alarlan, 2012: 91).

2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında geçen bir yıl içerisinde ihracat ve stoklarda yaşanan yükseliş ile birlikte ülke ekonomisi %7,9 seviyelerinde büyümüştür. Ancak, büyüme ile temin edilen dış kaynak arasında doğrudan bir bağ vardır. Bu ilişki

bağına 2002 ve devam eden yıllarda da ihtiyaç duyulmuş, gereksinimler dış borç kaynakları ile giderilmiştir. Bu şekilde ortalama 7,1 milyar dolarlık dışardan borç alınan kaynak temin edilmiş, toplamda 1,5 milyar dolarlık cari işlem açığı ile 5,6 milyar dolarlık rezerv artışının finans ihtiyacı da buradan karşılanmıştır. Tarih 2003 senesini gösterdiğinde iç talepte gözle görülür bir hareketlilik yaşanmıştır. Bu şekilde ortalama %5,9 seviyelerinde bir büyüme yaşanmıştır. Fakat büyüme ile birlikte Türk Lirası da değerlendirince, cari işlemler dengesi 6,8 milyar dolar açık vermiştir (Ülgen, 2005: 26).

2002 yılının mevcut dış borç stok rakamları karşılığında 2003 yılı dış borç stok rakamları 10.791 milyar dolar yükselmiştir. Bunun sebebi ise döviz kurunda meydana gelen değişikliklerdir. Döviz kurlarında değişiklik yaşanması ise; Euro Dolar karşılığında galip gelmiş ve artış gösteren Euro rakamları bu değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. Aynı şekilde yine 2003 ve 2004 döneminde yaşanan kur değişiklikleri sebebiyle dış borç stoku 5,662 milyar dolar yükselmiştir. Bu duruma sebep olarak 2004 sene sonu dolar rakamlarının Euro rakamları karşısında iyiden iyiye yaşadığı düşüş gösterilmiştir (Yurt, 2008: 169).

Ülkemizde 2005 yılında farklı gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle doğrudan dış yatırım rakamlarında yükselişler görülmüştür. Bu alanda 2004 senesinde 1,190 milyar dolar olan yatırım, kendisini izleyen 2005 senesinde 8,535 milyar dolara kadar çıkmıştır. Aynı şekilde doğrudan dış yatırım rakamları 2006 senesinde 17,639 milyar dolar, 2007 senesinde ise 19,137 milyar dolarları görmüştür. Bu rakamlar maalesef 2008 senesinde bu şekilde yükselişini sürdürememiş, özellikle ABD’de patlak veren ekonomik düzensizlik ve bunalım Türkiye’ye gelebilecek sermayeleri de etkilemiştir. Bu nedenle ülkemize yönelik yabancı yatırımlar 2008 senesinde düşüş yaşamıştır. Öyle ki; 2008 senesinde 14,747 milyar dolara düşen yatırım tutarı, 2009 yılında 6,252 milyar dolar 2010 senesinde ise 6,294 milyar dolar şeklinde kendisini göstermiştir (Sönmez, 2009: 64).

Türkiye’nin 2003 yılı ile 2015 yılı üçüncü çeyreğine kadar yaşadığı brüt dış borç stoku tablo 2.1’de gösterilmiştir.

Tablo 2.1: 2003 – 2015 (Ç3) Arası Türkiye Brüt Dış Borç Stoku

		TÜRKİYE BRÜT DIŞ BORÇ STOKU														
Milyon ABD Doları		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 Ç1	2015 Ç2	2015 Ç3
KAMU SEKTÖRÜ	KISA VADELİ STOK	1.341	1.840	2.133	1.750	2.163	3.248	3.598	4.290	7.013	11.040	17.605	17.866	18.165	16.924	15.355
	UZUN VADELİ STOK	69.503	73.828	68.278	69.837	71.362	75.086	79.915	84.820	87.267	92.983	98.339	99.844	95.223	98.796	99.447
	TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU (I)	70.844	75.668	70.411	71.587	73.525	78.334	83.513	89.110	94.280	104.023	115.944	117.710	113.388	115.720	114.802
TCMB	KISA VADELİ STOK	2.860	3.287	2.763	2.563	2.282	1.874	1.764	1.553	1.239	1.036	833	342	290	270	208
	UZUN VADELİ STOK	21.513	18.123	12.662	13.115	13.519	12.192	11.398	10.012	8.095	6.052	4.401	2.142	1.820	1.708	1.344
	TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU (II)	24.373	21.410	15.425	15.678	15.801	14.066	13.162	11.565	9.334	7.088	5.234	2.484	2.110	1.978	1.552
ÖZEL SEKTÖR	KISA VADELİ STOK	18.812	27.076	34.018	38.540	38.700	47.397	43.628	71.404	73.328	88.119	111.975	114.605	110.997	109.893	105.267
	UZUN VADELİ STOK ⁽¹⁾	30.133	36.985	50.896	82.304	121.986	141.161	128.637	119.946	126.968	139.791	155.900	167.683	166.303	177.288	184.363
	TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU (III)	48.945	64.061	84.914	120.844	160.686	188.558	172.265	191.350	200.296	227.910	267.875	282.288	277.300	287.181	289.630
TÜRKİYE BRÜT DIŞ BORÇ STOKU (I+II+III)		144.161	161.139	170.750	208.108	250.012	280.958	268.940	292.025	303.909	339.022	389.054	402.482	392.798	404.880	405.985
TÜRKİYE BRÜT DIŞ BORÇ STOKU / GSYH (%) ⁽²⁾		47,3	41,3	35,5	39,5	38,5	37,9	43,6	39,9	39,3	43,1	47,3	50,4	49,5	52,4	54,7

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Kamu Borç Yönetimi Raporu, Sayı: 126, Ocak – 2016, ss: 30.

Tablo 2.1’de görüldüğü üzere Türkiye’nin dış borçlanma yapısında para birimi olarak daha çok Dolar tercih edilmektedir. Tablo içeriğinden anlaşılacağı üzere kamu sektöründe yıllar itibariyle toplam borç stokları şu şekildedir:

- 2003 yılında 70.844 milyon ABD Doları,
- 2004 yılında 75.668 milyon ABD Doları,
- 2005 yılında 70.441 milyon ABD Doları,
- 2006 yılında 71.587 milyon ABD Doları,
- 2007 yılında 73.525 milyon ABD Doları,
- 2008 yılında 78.334 milyon ABD Doları,
- 2009 yılında 83.513 milyon ABD Doları,
- 2010 yılında 89.110 milyon ABD Doları,
- 2011 yılında 94.280 milyon ABD Doları,
- 2012 yılında 104.023 milyon ABD Doları,
- 2013 yılında 115.944 milyon ABD Doları,
- 2014 yılında 117.710 milyon ABD Doları,
- 2015 yılında (üçüncü çeyreği itibariyle) 114.802 milyon ABD Doları.

Türkiye'nin Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) ve özel sektör yönünden yaşadığı brüt dış borç stokları Tablo – 1'de kamu sektöründen ayrı olarak gösterilmektedir. Buna göre kamu sektörü, TCMB ve özel sektör alanlarının üçünün Türkiye Cumhuriyeti devletine yıllar itibariyle yüklediği toplam brüt dış borç stoku şu şekildedir:

- 2003 yılında 144.161 milyon ABD Doları,
- 2004 yılında 161.139 milyon ABD Doları,
- 2005 yılında 170.750 milyon ABD Doları,
- 2006 yılında 208.108 milyon ABD Doları,
- 2007 yılında 250.012 milyon ABD Doları,
- 2008 yılında 280.958 milyon ABD Doları,
- 2009 yılında 268.940 milyon ABD Doları,
- 2010 yılında 292.025 milyon ABD Doları,
- 2011 yılında 303.909 milyon ABD Doları,
- 2012 yılında 339.022 milyon ABD Doları,
- 2013 yılında 389.054 milyon ABD Doları,
- 2014 yılında 402.482 milyon ABD Doları,
- 2015 yılında (üçüncü çeyreği itibariyle) 405.985 milyon ABD Doları.

2.4.3.1 Dış borçlanmayı etkileyen makroekonomik faktörler

Bazı temel makro dengeler vardır ki, bunlar dış borç ihtiyacını meydana getirirler. Türkiye'de bu durum yatırım – tasarruf açıkları, cari işlem açıkları ve kamu kesimi finansman açıkları şeklinde görülmektedir. Türkiye'de 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında yatırım – tasarruf açıkları yükselirken, tasarruf işlemleri daha çok özel sektörde görülmüştür. Ülke ekonomisi diğer devletlerle genelde döviz üzerinden bir parasal ilişki içerisine girmiş, ödemeler bilançosunda bulunan cari işlem açıkları da yaşanan kriz dönemi dışında finansal liberalleştirme aşamasında açık vermiştir. Her ne kadar 2000'li yıllara adım atıldığında kamuya yönelik finans açıkları düşürülse de, genel dış borcu idare edebilmek ya da ödeme günü gelen borcu ödeyebilmek adına kamu alanı yine dış borca ihtiyaç duymuştur (Alarşlan, 2012: 107).

Uluslararası serbest ticaret ile mal ya da hizmetler üzerindeki devlet tasarruflarının kaldırılması faktörlerinin her ikisini de içerisinde barındıran amaçlar ticari dışa açıklık anlayışı olarak tanımlanmaktadır. Bunun dışında yurt içi bankacılık ile diğer finansal araçların devlet tasarrufu ve kontrolü olmadan yurt içi finansal piyasanın küresel piyasaya entegre edilmesi anlayışı ise finansal dışa açıklık olarak ifade edilmektedir. Ülke içi ticari ve piyasa yapısının uluslararası platform ile birleştirilmesini öngören bu tanımlamalar tüm sermayenin küresel alanda yer bulmasına destek olmuş, dışa yönelik borçlanma seçenekleri ise ülke içi piyasadan talep edilecek krediler karşılığında bir tercih seçeneği haline gelmiştir (Dağdelen, 2004: 5 – 6).

2.4.4 Türkiye – IMF İlişkileri

Türkiye'nin IMF ile tanışıklığı ilk kez 1961 yılında yaşanmıştır. Bu yıl yapılan anlaşmadan sonra Türkiye özellikle yaşadığı ekonomik krizler sonrasında Stand – By ayarlamalarıyla ortalama 50 milyar dolar borç altına girmiştir. Türkiye'nin 2001 yılında yaşadığı ekonomik krizde IMF ile yapılan anlaşma ve düzenlemeler nihai sonuca ulaşmış, elde edilen başarı ile IMF kurumsal prestijini de dünya kamuoyunda tazelemiştir. Türkiye son borç anlaşması olan ve 2005 yılının Mayıs ayında uzlaşmaya varılan 19. Stand – By sözleşmesi ile tarihinde ilk kez ekonomik bir bunalım meydana gelmeden IMF'nin kapısını çalmıştır (Yavuz, 2009: 216 – 217).

Dışa yönelik borçlanma alternatiflerinden en tercih edilebilir durumda olarak görülen IMF kredi borçlanması, diğer dış borçlanma seçeneklerine nazaran uzun vadeli ve uygun faizlidir. Bunun dışında IMF ile imza altına alınan sözleşmeler dünya piyasasında kabul edilebilir bir referans olarak görülmektedir.

Türkiye daha önce IMF ile birçok kez masaya oturmuş, ancak tarihinde ağır borcun altına 2001 yılında yaşanan krizin öncesinde ve sonrasında girmiştir. Ülkemiz IMF ile 2002 yılında imzaladığı sözleşme ile 11,914 milyar SDR kredi kaynağı almış, 2005 yılında ise 6,662 milyar SDR kredi temini sağlamıştır. Ancak 2002 ve 2010 yılları arasında IMF'ye toplamda 22 milyar dolar seviyelerinde borç ödemesi yapılmıştır (Karagöl, 2010: 12).

Bu süreç sonrasında Türkiye Cumhuriyeti devleti IMF borçlanmasında sona doğru gelmiş ve 14 Mayıs 2013 tarihinde borcunu tamamen kapatmıştır.

2.5 ÇIKIŞ POLİTİKALARI

Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakanı Bülent Ecevit arasında mevcut gerginlik, Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı başlangıcında meydana gelen tartışmanın akabinde, Türkiye'nin 2000 yılı Kasım ayında yaşadığı krizi atlamadan, üç ay sonra 19 Şubat 2001 tarihinde yeni bir döviz kriziyle karşı karşıya gelmiştir. Yaşanan kriz, para piyasasında gecelik faiz oranlarını yükseltmiş, yerli yatırımcının dövize yönelmesi sonucunda TCMB'nin döviz rezervlerinde erimesine neden olmuş, 16 Şubat 2001'de 27.94 milyar dolar olan döviz rezervi, 23 Şubat 2001'de 22.58 milyar dolara kadar geriletmış, yabancı sermayenin ülkeyi terk etmesiyle devam etmiştir. (Yılmaz ve Boratava, 2003:31) Faiz oranlarında yaşanan artış piyasada kaynak akışını kesintiye uğratmış, ekonomik istikrarsızlık, yatırım yapılmasına engel teşkil etmiştir. İç piyasada yaşanan bu daralma ile beraber döviz ile borçlanın şirketleri iflas tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. (Seyidoğlu, 2003:149)

Ekonomideki kötü gidişatın ülkede yarattığı olumsuz sonuçları ve uluslararası alanda yapılan baskıları azaltmak ve kötü imajı düzelmek amacıyla Başbakan Bülent Ecevit, Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Kemal Derviş'i Türkiye'ye davet etmiştir. Yapılan ikili görüşmeler sonucu varılan mutabakatla Derviş ekonomiden sorumlu devlet bakanı olarak atanmıştır. Dervişin ekonomin başına geçirilmesinin temelinde yatan neden Türkiye'nin uygulayacağı ekonomik programlarını uluslararası düzeydeki finansal kuruluşlarla daha çok işbirliği içinde yürütme gayesidir (Eroğlu ve Albeni, s. 214 - 215).

2.5.1 Kemal Derviş Dönemi

3 Mart 2001 tarihinde ekonominin bir numaralı ismi olan Derviş ile hükümet, IMF ile yeni anlaşmanın yapılabilmesi ve ek kaynakların ülkeye aktarılması amacıyla yapısal reformların hayata geçirebilmesi için 15 yasanın çıkarılması konusunda anlaşmışlardır. Bu kapsamda 19 Nisan 2001 tarihinde ekonomik ve yapısal reformları içeren Şeker Yasası Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Turan, 2005:10).

Derviş, IMF başkanı Hrst Kohler'e 3 Nisan 2001 günü niyet mektubu göndermiş ve bu mektup 15 Mayıs 2001 tarihinde kamuoyuyla paylaşılmıştır. Niyet mektubunda, Türk ekonomisinin 1990'lı yıllardan bu yana sık sık ekonomik krizler yaşadığını, bu durumun kamu bankalarındaki sağlıksız yapıdan ve dengesiz i borçlanmadan kaynaklandığını, mali sistemdeki hataların çözüme kavuşturulmadığını, yaşanan krizin büsbütün döviz krizi olduğunu, sebebinin ise cari işlemler açığının yüksek oranlı artışı ve bu açığın bir türlü kapatılamamış olması olduğunu belirtmiştir (Uygur, 2001:6-11).

Türkiye ve IMF arasında imzalanan ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adıyla bilinen anlaşmanın ardından, IMF İcra Direktörleri Kurulu tarafından 15 Mayıs 2001'de Türkiye'nin stand-by anlaşmasını 8 milyar dolarlık ek bir kredi ile destekleme kararı verilmiştir (Seyidoğlu, 2003:150).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve gerçekleştirilen yapısal reformlar ile Türkiye'de yaşayan insanların hayat kalitesinin artırılarak geçmişten yaşanan ekonomik sıkıntılardan ders alınıp gelecek nesillere istikrarlı ve sağlam bir ekonomi yaratarak dünyada söz sahibi olan bir Türkiye ortaya çıkarmak amaç olarak belirlenmiştir. Bu amaçla kamu bankalarının borçlanma dinamiğinin kırılması için bankacılık sektörüne yeniden işlevsellik kazandırılması, enflasyonla mücadele gerçekleştirilerek Maastricht Kriterlerine indirilmesi, sürdürülebilir sağlıklı bir büyüme ortamının sağlanması, gelir dağılımındaki eşişsizliğin ortadan kaldırılması, hizmet ve mal hizmetlerin üretimi miktarları ile ederlerinin piyasa kurallarına uygun olarak belirlenmesi ve bu sayede az miktardaki kaynakların etkili şekilde toplumun önceliklerine göre kullanımının sağlanması bu programın alt hedeflerini teşkil etmektedir (Temel, 2001:561).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında yapılması gereken yasal düzenlemeleri şu şekilde sıralamıştir (Morkoç ,2011:5):

- şubat 2001 Krizi'nin mali etkisini yansıtacak şekilde Ek Bt Kanunu'nun çıkarılması ve Bt Kanunu'nun bazı maddelerinde (borçlanma limiti ve görev zararı gibi) değişikliklerin yapılması,
- Bankalar Kanunu'nda gerekli değişikliklerin yapılması, Kalan fonların kapatılmasına yönelik yasal düzenlemenin yapılması,

- İcra ve İflas Kanunu'nda banka tasfiyesinin kolaylaştırılması amacıyla gerekli değişikliklerin yapılması,
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na Avrupa Birliği normlarına uygun bir yapı getirecek yeni Merkez Bankası Kanunu'nun çıkarılması,
- Telekom'un %51'inin satışına izin veren Kanun'un çıkarılması,
- Tütün Kanunu ve Şeker Kanunu'nun çıkarılması, Kamu İhale Kanunu ve kamulaştırmalara ilişkin yasal değişiklikler yapılması,
- Borçlanma Kanunu'nun çıkarılması,
- Sivil Havacılık Kanunu'nda gerekli değişikliğin yapılması,
- Petrol ve Doğalgaz Kanunlarının çıkarılması,
- Mevcut görev zararlarına ilişkin Kanun ve Kararnamelerin iptali ile ilgili yasal düzenlemeler yapılması,
- Banka kredileriyle ilgili özel karşılıkların tamamen vergiden düşürülmesine imkân veren kanuni düzenleme çıkarılması.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile sürdürülemez hale gelen kamu iç borçları azaltılarak, yapısal sorunların aşılması amacıyla 2002 yılından itibaren geçerli olmak kaydıyla 3 yıllık bir plan hedeflenmiştir (Turan, 2011:73).

2.5.2 Kemal Derviş Dönemi Sonrası

Krizi çabuk atlatmak ve ekonomik düzenin bir an önce normal seyrine kavuşturulması amacıyla ekonominin başına getirilen Kemal Derviş hayata geçirilen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve yapısal reformlar sayesinde Türk ekonomisinin siyasetle olan bağımlılığında önemli ölçüde ayrışma sağlanmış, bankacılık sektörü ve para politikasına yeniden yön verilmiş, enflasyonda düşüş trendi yakalanmış, makroekonomik ölçütlerde hissedilir ve öngörülenin üstünde bir canlanma sağlanmıştır. Ancak programın ortak amaçlarını oluşturan ekonomik istikrar/enflasyon ile mücadele, sosyal piyasa ekonomisine geçiş ve büyüme/kalkınma amaçlarından birinin gerçekleştirilmesi diğerinin sonuç almasını engellediğinden üç amacın eş anlı gerçekleşmesini de engellemiştir (Alkan, 2001:603).

Tablo 2.2: 2000-2003 Yılları Arası Temel Makroekonomik Göstergeler

	2000	2001	2002	2003
GSYİH (%)	6,8	-5,7	6,2	5,3
GSYİH (\$)	265	196	230	304
Kişi Başına GSYİH (\$)	4130	3020	3492	4559
ÜFE %	32	88,6	30,8	13,9
TÜFE %	39	68,5	29,7	18
İşsizlik % (15+)	6,6	8	10,3	10,5
Bütçe Açığı/GSYİH	-7,9	-11,9	-11,5	-8,8
Net Kamu İç Borç Stoku/GSYİH	28,8	38,9	36,2	37,9
Net Kamu Dış Borç Stoku/GSYİH	14,3	27,6	25,2	17,2
İhracat (milyar \$)	27,7	31,3	36	47,2
İthalat (milyar \$)	54,5	41,3	51,5	69,3
İhracat/İthalat	51	75	70	68
Dış Ticaret Dengesi (milyar \$)	-26,8	-10	-15,5	-22,1
Cari İşlemler Dengesi (milyar \$)	-9,9	3,7	-0,6	-7,5

Kaynak: www.hazine.gov.tr, www.tuik.gov.tr Enflasyon verileri: 2004'ten itibaren 2003 yılı bazlıdır, 2003 yılına kadar 1994 bazlı veriler kullanılmıştır (12 aylık değişim), ÜFE; 2003 yılına kadar TEFE olarak yayınlanmaktaydı.

Uygulanan yapısal reformlar ve programlar ekonomik olarak Türkiye için olumlu etkiler yaratmıştır. Derviş'in Ekonomi Bakanlığına getirildiği 2001 yılında ülkede Gayri Safi Yurt İçi Hasıla 2001 yılında %5,7 daralırken, 2002 yılında %6,2 oranında artmıştır. Yine 2001 yılında kişi başına düşen milli gelir 3020 \$ iken görevini bıraktığı 2002 yılında kişi başına düşen milli gelir 3492 \$ olmuştur. 2001 yılında ihracat 31,3 milyar \$ iken, 2002 yılında 4,7 milyar \$ artarak 36 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. İhracatta artış yaşanırken ithalatta da yükselme olmuştur. 2001 yılında 41,3 milyar \$ iken, 2002 yılında 51,5 milyar \$ kadar yükselmiştir. Enflasyon 2001 yılında % 68,5 iken 2002 yılında %29,7'ye gerilemiştir. Enflasyondaki erime sayesinde insanların alım güçleri artmış, paranın değer kaybının bir nebze olsun önüne geçilmiştir. İşsizlik 2001 yılında % 8 iken, ekonomik krizin uzun vadedeki etkileri kendini göstermiş 2002 yılında işsizlik artarak %10,3 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Kemal Derviş'in ekonominin başına geçmesiyle birlikte piyasanın ekonomiye olan güveni artmış, çıkartılan yasalar, ekonomik reformlar krizi aşmayı kolaylaştırmıştır. Çöken banka sisteminin yeniden kurulması, siyaset ve ekonominin ayrıştığı sürdürülebilir bir ekonomi ile kaynak artırımı ve mevcut kaynakların verimli kullanımı ve piyasa koşullarında rekabet gücümüz gelişmeye başlamıştır. Tüm bu gelişmeler Türk halkının refah düzeyini artırmak ve huzur ortamını yeniden kurulmasına ön ayak olmuş, krizde yaşanan psikolojik ve sosyal sıkıntıların kalkacağı umudunu ortaya koymuştur.

2.6 2002 ve 2015 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE EKONOMİK DURUM ve POLİTİKALAR

Türkiye'de 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden günümüze kadar ülkemizin piyasa ve borç yapısı ile faiz ve enflasyon gelişmeleri bu başlık altında değerlendirilecektir.

2.6.1 Piyasa ve Borç Yapısı

Türk hükümetinin IMF sunduğu niyet mektubunda yapılması öngörülen ekonomik ve yapısal reformların 2002-2003 yıllarında büyük oranda gerçekleştiği görülmektedir. Yapılan düzenlemeler ve uygulanan tedbirler meyvesini 2003 ve 2004 yıllarında vermiş, ekonomide olumlu sonuçlar elde edilmiştir. 2002 yılında IMF'in ek finansal desteğini açıklaması iç borç soruna çözüm olmuştur. O yılki bütçede faiz dışı fazla verilmesi öngörülmüştür. Üç yıllık bir Stand-By anlaşması ile bankacılık dünyasının, dış kaynak eksikliğini ve üretim sektörünün sorunlarının çözülmesi beklentilerini olumluya çevirmiştir. 2002 yılında Merkez Bankasınca parasal hedefleme ve gelecek dönem enflasyonuna odaklı bir irade ortaya koymuştur. Program ile nominal milli gelir büyüme hızı oranında para tabanında artış yapmak hedeflenmiştir. 2 Ocak'ta Merkez Bankası tarafından yapılan açıklama ile para ve kur politikasında dört gelişme anlatılmıştır. Bunlardan ilki, ülke ekonomisinin 2001 yılında kazandığı rekabet gücü ile ivme kazanacak ihracat, ikinci sağlıklı bir bankacılık sistemine ulaşılması ve kredi hacminde reel bir artışın oluşmasıdır. Üçüncüsü, 2002 yılında ters para ikamesine yol açan nedenlerin iç talebi uyaracak olması, son olarak ise, istikrarsızlık nedeniyle ertelenen yatırım ve tüketimin istikrar ile yeniden hayata döndürülmesidir (Tüsiad, 2001).

2001 krizinden sonra 2002 yılında ülke ihracatı kriz yılında yapılan ihracata göre %31'lik artışla 42,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. İhracatın 47,3 milyar olduğu 2003 yılında ithalat ise 69,3 milyar olmuştur. İhracatta 2003 yılında yaşanan bu artışta, 2001 krizinden sonra gelen devalüasyon ve küresel piyasalarda Euro'nun değerlenmesi büyük etkiye sahiptir. (Alsu, 2006: 29).

2002 yılından, ABD'de yaşanan ekonomik problemlerin patlak verdiği 2008 yılına kadar ihracat sürekli artmış, 2008 yılında 132 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracat Cumhuriyet döneminin rekorunu kırmıştır. İthalat düşük döviz kuru ile değerli TL nedeniyle artış göstermiştir (Buluş, 2009: 127).

Değerlenen Türk Lirasına rağmen ihracat girdisinin artışında Euro'nun Dolar karşısında etkili oluşu sonucu düşük Dolar girdisi ve Euro cinsinden gelir etmeninin getirileri etkili olmuştur.

2004 yılına gelindiğine artış gösteren dış ticaret hacminde en büyük paya sahip olan ülke Almanya olmuştur. 2004 yılındaki yükselişten sonra 2005 yılında ihracat ve ithalat artış hızı yavaşlamış, ithalattaki artışta üretim için temin edilen ithal girdilerin ihtiyacı belirleyici olduğu görülmüştür.(Alsu, 2006: 31).

Ekonominin 2004 yılında gösterdiği yüksek performans sonrası 2005 yılı ekonomisini karşılaştırmak kolay olmayacaktır. 2004 yılında ekonomi altın çağlarından birini yaşarken, 2005 yılında büyümenin düşmesiyle birlikte aynı hedefleri yakalayamamıştır. Büyümeyi tetikleyen sadece inşaat sektörü oluşu ve aynı ivmenin diğer sektörlerde gerçekleşmemesi ekonomiyi etkilemiştir. Ayrıca ekonomik büyümenin ithale dayalı olması, ödemeler bilançosundaki cari işlemlerin açık vermesi ve sıcak paraya bağlı olarak yabancı sermayeye olan bağımlılığı artırmıştır. (Sak, 2001).

2007 yılında büyüme rakamları yakalanamamış, %4,5 ile 2002 yılından beri ilk kez hedefin gerisinde kalmıştır. İstikrarlı maliye politikaları ile bütçede iyileşme sağlanmış, ancak 2007 yılında mali disipline geçilmesi ile bütçedeki iyileşme sekteye uğramıştır.

İhracat o yıl küresel krize rağmen 100 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir (TOBB, 2008, 97).

Türk ekonomisi, 1998 ilâ 2008 yılları arasında sabit fiyatlarda %45,8 oranında, dolar bazında ise %173,8 oranında büyüme göstermiştir. 2001 yılına kadar istikrarsız bir görüntü çizin milli gelir 2001 yılından sonra rayına oturmuş ve yükseliş trendinde olmuştur. Bu on yıllık zaman dilimi içerisinde 1999 ve 2001 yıllarında iki kez ekonomide gerileme yaşanmıştır. TÜİK verilerine göre, büyüme oranları 2004 yılında %9,4, 2005 yılında %8,4, 2006 yılında %6,9, 2007 yılında %4,7 ve 2008 yılında %1,1 oranında gerçekleşmiştir. On yıllık zaman diliminde en yüksek büyümeyi 2004 yılı içerisinde gerçekleştirdiği görülmektedir.

2.6.2 Faiz ve Enflasyon

2001 ekonomik krizi sonrası %80 olan enflasyon, 2002 yılı sonunda önce %30, 2003 yılı Ağustos ayı sonunda ise %24'e gerilemiştir (Morgil, 2005).

2003 yılında yaşanan diğer bir olumlu olay ise enflasyonun düşmesiyle birlikte faiz hadlerinin de gerilemesidir. Siyasal istikrarla beraber ekonomiye olan güvenin artması faiz hadlerinin düşmesini beraberinde getirmiştir.

Gayri Safi Milli Hasıla 2002 yılında %7,5 oranında 2003 yılında ise %5,4 oranında artış göstermiştir. Ekonomide yaşanan bu olumlu gelişmelere rağmen bütün sorunlar tamamen çözülememiştir. Özelleştirme sürecinde değişik faktörler nedeniyle tam manasıyla başarılı sağlanamamıştır. Özelleştirme devlet bütçesinde dengenin sağlanması ve piyasa ekonomisinin geliştirilmesi ve ekonomide etkinliğin artırılması açısından büyük öneme sahiptir. Ekonomideki önemli sorunlardan birisi de borçların GSMH'ya olan oranının yüksek oluşudur. Yüksek borç oranı ekonomi yönetiminin politikalarında ve sosyal politikaların uygulanmasını zora sokmaktadır. Bu nedenle devlet borçlarının GSMH'ya olan oranının düşürülmesi gerekmektedir. Oranı azaltmanın üç yolu vardır. İlki, faiz dışı bütçe fazlasının sağlanması, ikincisi, hesap verilebilir ve hızlı bir özelleştirme sürecine girilerek, buradan sağlanacak gelire dış

borçların karşılanması, üçüncüsü ise ekonomideki büyüme hızının, reel faiz haddi üzerinde gerçekleşmesidir (Morgil, 2005).

Enflasyonun kontrol edilebilir hale getirilmesi, para politikasını idare edenlerin elini güçlendirirken, ekonomideki kaynak dağılımının daha etkin olması için son derece faydalıdır. Yüksek enflasyon ortamında, üretimin yalpalamasına ve ihracat seviyesi ile yatırımların düşmesine neden olmaktadır. Enflasyon tehlikesinin bulunduğu ortamda yatırım kararlarının alınması zorlaşmaktadır. Enflasyonun kontrol altında tutulması yürütülen makro ekonomik politikalarla doğrudan alakalıdır. Örneğin, 2002 yılında çıkarılan yasa ile bağımsızlığa kavuşan Merkez Bankasına fiyat istikrarı konusunda yasa ile görev verilmiştir(Morgil, 2003).

Faiz ve enflasyon birbiriyle iç içe geçmiş olgulardır. Enflasyonda yaşanacak olumlu gelişmeler aynı şekilde faizlerinde normal seviyelerde seyretmesini sağlayacaktır. Faizin ve enflasyonun düşük olması, yatırımcıyı teşvik ederek üretim artmasına ve zincirleme şekilde milli gelirin artması ve büyümenin sürdürülebilir hale gelmesine, döviz girdisinin artmasına ve kurun olağan seviyesinde seyretmesine ön ayak olacaktır.

2004 – 2005 yıllarında enflasyonla mücadelede başarı sağlanması, mali disiplin ve kamu borcunun düşmesi enflasyonun hedeflenmesi rejimine geçişi kolaylaştırmış, küresel kriz ile birlikte faiz oranları tarihi önemde düşüş göstermiştir (Buluş, 2009: 126-127).

2004 yılı sonunda enflasyon düşmüş ve istikrarlı büyüme başlamıştır. 2005 yılından küresel krizin yaşandığı döneme kadar enflasyonla mücadelede büyük başarı elde edilmiş, GSMH de büyümeler kaydedilmiş, 2001 krizinden sonra bankacılık sektöründe uygulanan tedbirler ve iyileştirmeler küresel krizde finans sektörünün elini güçlendirmiştir (Keyder, 2005: 53-63).

2004 yılında ortaya çıkan cari açık dış borç kaynaklı sermaye girişleri ile finanse edilmiştir (Yentürk, 2005: 35).

2006 yılında ekonomi politikası kurumsallaşma amacıyla enflasyon hedeflemesi rejimi uygulamasına geçmiştir. Enflasyon hedeflemesi rejimi, merkez bankasının önemli görevlerinden olan fiyat istikrarının sağlanması ve sürdürülmesi için para politikasının uygun bir zaman dilimi içerisinde belirlenen sayısal bir enflasyon hedefi ya da hedef aralığına dayandırılması ve bunun kamuoyuna duyurulması şeklinde ifade edilmektedir. Enflasyon hedeflemesi rejimini, enflasyona müdahale eden diğer araçlardan ayıran önemli özelliği, gelecekteki enflasyona yönelik tahmini verilerin ortaya konulmasıdır. Uygulamada enflasyonun doğrudan hedeflenmesi rejimi genel anlamda merkez bankaları ile hükümetler arasında yapılan anlaşmalarla çerçevelendirilmiştir. Anılan rejim ülke koşullarına göre uygulamalarda farklılıklar gösterebilmektedir. Enflasyon hedeflemesi rejimi ile düşük ve sürdürülebilir düşük enflasyon oranları hedeflenmesi ekonomik politikalarının geleceğe yönelik sağlıklı kararlar almasını avantajlar sağlamaktadır. Enflasyon hedeflemesi rejimi ile nominal çıpa politikalarına göre, merkez bankaları belirlenen enflasyonu tutturmak için değişik para politikası araçlarını kullanma serbestine sahiptirler. Bu farklılık ülkelerin mevcut durumlarına odaklanmalarına ve para politikasında tek bir değişken araç kullanmak yerine enflasyona etki edecek her türlü kozu kullanmasını göz önüne bulundurabilecektir. Farklılıklar arasında ücret artışları, kur artışları, kamu fiyatlandırma mekanizması gibi unsurları yer almaktadır.

2.7 ULUSLARARASI MALİ KURULUŞLAR

Uluslararası anlamda önemli yere sahip mali kuruluşlar ile Türkiye'nin bu kuruluşlarla olan ilişkisi bu başlık altında değerlendirilecektir.

2.7.1 IMF (Uluslararası Para Fonu) ve 2001 Yılı Türkiye İlişkisi

Dünya genelinde yaşanan ekonomik sıkıntılar dikkate alınarak Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı 44 ülke Amerika'da düzenlenen Bretton Woods konferansında uluslararası para politikalarını ve para yönetim sistemlerini yönetebilecek iki büyük kuruluşun Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin temellerini atmıştır. Dünya Bankası ve IMF dünya devletlerinden aldığı destek ile kuruluşta yer alan ülkeler ile anlaşmalar imzalamıştır. IMF aktif işlemlerine ilk olarak 1947 yılının Mart ayında başlamıştır. IMF ile özgür, zorlukların çıkarılmadığı, güvenilir ve düzenli uluslararası döviz kuru sistem

ve yönetimleri oluşturulmuştur. IMF üzerinden yürütülen işlemlerde ve para akışında sabit kur sistemi esas alınacak, buna göre IMF içerisinde yer alan devletler nakit akışını ABD doları üzerinden sağlayacaktır (Soyak ve Bahçekapılı, 1998: 4).

IMF kuruluşundan itibaren büyük değişiklikler yaşamıştır. En belirgin değişiklik; kuruluşunda piyasa ve pazarların iyi yönetilmediğini savunurken, günümüzde piyasa ve pazarların olumlu taraflarını gündeme getirmektedir. IMF ilk başlarda devletlerin ekonomik politikalarını daha genişlemeci tutmaları gerektiğine vurgu yaparken, günümüzde daha çok devletlerin ekonomik açıklarını kapatma ve faiz rakamlarını yükseltme gibi ülke ekonomilerini küçültecek görevler üstlenmektedir (Stiglitz, 2006: 34).

Türkiye ile IMF arasında yoğun görüşme trafiğinin yaşadığı 2000’li yılların başını kapsayan dönemde, Türkiye Cumhuriyeti “*istikrar için çapa*” sözü ile tanışmıştır. Buna göre IMF gözetiminde ve yol göstericiliğinde bir program hazırlanacak, program kapsamında TL para birimi ABD Doları ve Euro para birimleri karşısında sabit olarak aşınacaktır. Çapalanan döviz kurları ile Türkiye ekonomisindeki enflasyonun yavaşlatılması planlanmıştır. Fakat, Türkiye ekonomisindeki bazı gerçekleri ve dengeleri dikkate almayan IMF’nin yönettiği bu plan ortalama 14 ay sonra işlemez hale gelmiştir. Genç ve kısıtlı olan Türk pazar ve piyasaları uluslararası sermayenin saldırıları neticesinde daha da istikrarsızlığa itilmiş, döviz kurlarına yapılan çapa yönteminde vazgeçilmek zorunda kalınmıştır. Türkiye için tutmayan döviz çapalama sistemi yerine yine IMF tarafından “ulusal program” ve “güçlü ekonomiye geçiş programı” gibi adlandırmaların yapıldığı ekonomik istikrar programları hayata geçirilmiştir. Bu program kapsamında ise; kamu içerisindeki faiz ödemeleri dışında kalan tüm harcamaların mümkün olduğunca sınırlandırılması istenerek, Türkiye’nin düzenli dış borç ödemesi yapılabilmesinin sağlanması amaçlanmıştır (Yeldan, 2005: 1).

IMF ile Türkiye arasında 2002 yılının başlarında kredi bazlı Stand-by sözleşmesi imzalanmıştır. Türk ekonomisinin kamburu haline gelmiş yüksek borç stokunun kapatılabilmesi adına bu sözleşme çıkış yolu olarak görülmüştür. Ancak beklenen gelir

seviyelerine ulaşılamamış olması ve istihdamdaki eksiklik bu proje içerisinde de baskı oluşturmuştur (TÜSİAD, 2002: 31).

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti 2002 ile 2004 yıllarını içerisine alacak ek niyet mektubunu IMF'ye 18.01.2002 günü sunmuştur. Buna göre imzalanan Stand-by anlaşmasına göre Türkiye Cumhuriyeti IMF'den 12.821,20 milyar SDR istemiştir. Belirtilen dönemi kapsayan projenin amacı; meydana gelebilecek ekonomik krizlere yönelik güvenli bir enflasyon oluşturmak ve düzenli büyüme içerisine girebilmektir. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ilk olarak ekonomik istikrarı sağlamak ve finansal reformlar elde edebilmek adına IMF ile proje başlamış, devam eden 2003 ve 2004 senelerinde ise sürekliliği olan ekonomik büyüme ve borç stoklarının eritilmesi hedeflenmiştir.

Türkiye 2001 krizi öncesi yaşadığı ekonomik sıkıntılarını ya da küçük/büyük bazlı krizleri ortaya koyduğu iyileştirme politikaları ve önlemlerle olumsuz süreci atlayabilmiştir. Ancak, ekonomik sıkıntılara yönelik sergilenen anlık çözümler temeldeki sorunların daha da büyümesine neden olmuştur. Önceki krizler sebebiyle daha evvel IMF ile 18 kez anlaşmalar yapılmış, ancak ekonomik sıkıntı ve krizlerin başlaması ile ortaya konulan çözümler nedeniyle anlaşmalar bir türlü hayata geçirilememiştir. 2001 yılı ekonomik krizi ekonominin temelinde yatan birçok sıkıntıyı gün yüzüne çıkarmıştır. Bu nedenle 2001 krizi sonrası IMF ile başlatılan eylem ve programlara sadık kalınmaya çalışılmış, yeni gelen hükümet de bu programları uygulamaya devam etmiştir. 2001 yılında meydana gelen krizin hemen ardından uygulanan eylem ve programlar neticesinde 2002 ve 2003 senelerinde enflasyonda azalma, üretimde yükseliş ve bunlara bağlı olarak da ekonomik istikrar meydana gelmiştir. Piyasada hissedilen verimlilik rekabeti artırmış, birçok sektörde istatistiksel veriler rekor seviyeleri görmüştür. Ekonomik göstergeler iyileşme olduğunu yansıtsa da, istihdam ve işsizlik rakamları ise beklenen seviyelerde gelişmemiştir (TUSİAD, 2003: 11).

2.7.2 Dünya Bankası ve 2001 Yılı Türkiye İlişkisi

IMF ile birlikte Bretton Woods konferansında kurulan Dünya Bankası, 27 Aralık 1945 tarihinde hayata geçirilse de, ilk faaliyetine 25 Haziran 1946 günü başlamıştır. 184 üye ülkesi bulunan Dünya Bankasının rolü, gelişmiş ülkelerin ekonomik gücünü kullanarak gelişmekte olan ülkelerin proje ve programlarına destek olmak, dünya üzerindeki yaşam kalitesini artırmak ve yoksulluğun önüne geçmektir (Kaya, 2007: 4).

Türkiye Cumhuriyeti Dünya Bankası bünyesine 1947 senesinde dahil olmuştur. Her ülkenin Dünya Bankası içerisinde belli güç seviyeleri mevcuttur. Bu durum Türkiye için %0.53 olarak bilinmektedir. Dünya Bankası'nın Türkiye'ye yapmış olduğu bilindik katkılarında biri 1999 senesinde yaşanan deprem felaketi sırasında olmuştur. Psikoloji ve fiziksel yardımların organize edildiği projede ayrıca temel eğitim noktasında da yardımlar yaşanmıştır.

1990 sonrası görülen krizlerin temelinde finansal gerekçeler bulunmaktadır. Finansal alandaki krizler sonucu 5 Nisan 1994 kararları alınmış, fakat yeterli sonuçlar elde edilemeden Asya ve Rusya krizleri, beraberinde ise 1999 Marmara Depremi Türk ekonomisini olumsuz yönde etkilemiş, arkasından 1999 Aralık ayında IMF ile Stand-by anlaşması imzalanmıştır. 2000 yılının başında yürürlüğe giren "Enflasyonu Düşürme Programı" 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri ile birlikte başarısızlıkla sonuçlanmıştır. IMF ve Dünya Bankası destekli "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı 14 Nisan 2001 tarihinde yürürlüğe konulmuştur.

Dünya Bankası yapısal uyum politikaları aracılığıyla önce gelir dağılımını bozmakta ve yoksulluğun artmasına neden olmakta, sonra da yoksulluğu önleme programlarını uygulamaya koymakta ve bu programlara kaynak ayırmaktadır. Sermaye hareketlerini serbestleştiren Asya ülkelerinde kriz yaşanması üzerine IMF krizi daha da derinleştiren bir istikrar programı uygulanması konusunda ısrar etmiştir. Bu sefer de Türkiye'de büyük boyutlu dış açık yaratarak finansal kriz oluşmasına neden olmuş ve kendi yarattığı krize karşı yeni reçeteler oluşturarak 2000 yılını bitirmiştir (Keskin, 2004: 168).

Kriz döneminden çıkıldığında Türkiye’de kişi başına gelir 3000 dolarlardan 2250 dolara gerilemiş “kişi başına gelir açısından” dünyanın 43. ülkesi iken, 50 ila 55. sıralara düşüş yaşanmıştır. Bu durumdaki ülkeleri Dünya Bankası, "alt-orta gelişmiş ülkeler" sıralamasına sokmaktadır. Oysa Türkiye 1 yıl öncesine kadar "üst-orta gelişmiş ülkeler" grubunda yer almaktadır (Turan, 2005: 15).

2.8 2001 KRİZİNDE ÜLKE DIŞI ETKENLER

Küresel krizlerin temel niteliği daha önce de vurgulandığı gibi finansal nitelikli olması ve yayılma etkisi göstermesidir. Örneğin, küresel krizlerden Asya krizi sadece kriz yaşayan ülkelerin bulunduğu bölgeyi değil, kriz ülkeleri ile ekonomik ilişkilerinin yoğunluk derecesine göre tüm ekonomileri etkilemiştir. Krizin Türkiye’ye de olumsuz yansımaları olmuştur. Asya krizi kendisini ilk olarak İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda (İMKB) hissettirmiştir. Kriz hem Asya borsalarını hem de tüm dünya borsalarını negatif yönde etkilenmiştir. Kriz çıktığı andan itibaren İMKB bileşik endeksi dört gün içinde 1105 puan düşüş yaşamıştır. Bu durum borsaya yatırım yapmış olan yabancı yatırımcıların hızlı bir şekilde borsadan çıkış yapmaları sebebiyle oluşmuştur. 1997 yılının ilk sekiz ayında Türkiye’ye hisse senedi alımı şeklinde 165.4 milyon dolar yabancı sermaye girişi gerçekleşmişken, yılın ikinci yarısında krizin yansıması olarak Ekim ayında 313.1 milyon dolar hisse senedi piyasasından yabancı sermaye çıkışı yaşanmıştır (Eroğlu ve Albeni, 2002: 138-143).

Aralık 1999’da Türkiye, enflasyon oranını 2002 yılının sonunda tek haneli rakamlara indirmeye yönelik bir dezenflasyon programını uygulamaya koymuştur. Bu program IMF’nin görüşü doğrultusunda hazırlanmış ve teknik yardımı ile desteklenmiştir. Temel olarak program döviz kuru temelli bir dezenflasyon programıdır ve parasal kontrolü merkez bankasının net iç varlıklar pozisyonunun üst limitlerinin belirlenmesi ile sağlamaya yöneliktir. Türkiye IMF ile 1999 yılında imzaladığı döviz kuruna dayalı enflasyonu düşürme programının temel amaçları; 3 yıl içinde enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmek, reel faizleri azaltmak ve bu sayede kamu kesiminin finansman dengesini sağlıklı ve sürdürülebilir bir hale getirmektir (Şamiloğlu, 2002: 56).

Türkiye ekonomisinde yaşanan 2000 ve 2001 krizleri içsel ve dışsal faktörler ve bu faktörlerin oluşumunda küresel güçlerin etkileri incelemek daha sağlıklı olacaktır. İçsel faktörlerin bozulmasında küresel güçlerin etkileri açısından içsel faktörleri çeşitli başlıklar altında ele almak daha doğru bir yaklaşımdır.

Kura dayalı istikrar politikaları uygulayan ülkelerde, ülkelerin ulusal parası reel anlamda büyük ölçüde değerlenmektedir. Ekonomi hızlı bir canlanma yaşamakta fakat bunun ardından daralma içine girmekte ve dış dengeleri bozulmaktadır. 1990'lı yıllarda yükselen piyasalarda ortaya çıkan finansal krizlerde ve Türkiye'nin 2000 ve 2001 krizlerinde de bu özellikler görülmüştür. Programın ilk aşamasında kur oranları sabitlendiği için yurtiçi faiz oranları göreceli olarak yüksek olmaktadır. Bu da ülkeye büyük miktarda yabancı sermaye çekmektedir. Bu arada cari işlem açığı artsa bile bu açık yabancı sermaye ile finanse edilmekte ve menkul kıymet piyasasında canlanma yaşanmaktadır. Ancak bir süre sonra programın uygulamasında meydana gelen aksaklıklarla birlikte ülkeye sermaye girişi düşmekte veya ülkeden sermaye çıkışı başlamaktadır. Gerekli önlemler zamanında alınmazsa ülkenin kriz yaşama riski artmakta ve belirsizlik ortamı oluşmaktadır. Böyle bir durumda ülkeden çok büyük miktarda ve hızlı bir şekilde sermaye çıkışı yaşanmaktadır. Uygulanan sabit kur nedeniyle ülke parası aşırı değer kazanmakta ve Merkez Bankasının rezervleri sermaye çıkışı ile birlikte erimektedir. Bu gelişmelerin sonucunda sabit kur uygulaması bırakılarak dalgalı kur uygulamasına geçilmektedir. Bu doğrultuda ülkenin ödemeler bilançosu kura dayalı istikrar programının öncü göstergesi konumundadır (Kadıoğlu, Kotan ve Şahinbeyoğlu, 2001).

Bu çerçevede Türkiye'nin ödemeler bilançosunun incelenmesinin yanında krizin diğer ayaklarını oluşturan, kamu kesimi borçlanması, devlet bütçesi, merkez bankası, bankacılık sektörü, siyasal yapı, özelleştirme ve özerk düzenleyici kurumlar bir bütün halinde ele alınarak küresel güçlerin bunlara etkileri ve dolayısıyla krize katkıları olmaktadır.

Döviz kurunda oluşan değişikliklerin ülkenin cari işlemler dengesi üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır. Örneğin döviz kurunun değer kaybetmesi cari işlem giderlerini düşürücü bir etki yaratmaktadır. Tam tersine döviz kurunun değerlendirilmesi ise cari işlem gelirlerini düşürmektedir. Döviz kuru değer kaybettiğinde yabancı mallar yurtiçi mallara göre pahalı duruma gelecektir. Bu ise ithalat oranlarının azalması ile sonuçlanacaktır. Diğer taraftan ülkenin ihracatı artacaktır. İhracat artıp ithalat azaldığı zaman ülkenin cari işlemler dengesinde iyileşme yaşanacaktır. Döviz kuru değer kazandığında ise ithalat yükselecek ve ihracat düşecektir. Bunun sonucu olarak da cari işlemler dengesinde kötüleşme meydana gelecektir.

Enflasyonu Düşürme Programı çerçevesinde 1 ABD doları ve 0.77 Eurodan meydana gelen kur sepetinin günlük değerleri kamuoyuna açıklanmış ve yıl sonu için kur sepetindeki artış oranı %20 olarak hedeflenmiştir. Belirlenen bu hedef yıl sonunda gerçekleşmesi öngörülen TEFE enflasyon oranı ile uyum içindedir. Merkez Bankası öngördüğü nominal kur artışların 2000 yılında gerçekleştirmiştir. Fakat TEFE enflasyonu öngörülen seviyenin daha üzerinde artmıştır. 2000 yılının tamamında enflasyon artışı kur artışının daha üzerinde gerçekleşmiştir. Yılın sonuna doğru ikisi arasındaki makas giderek açılmış ve TL kur sepeti karşısında reel olarak aşırı değerlendirilmiş bir konuma gelmiştir. 2000 yılından itibaren Türkiye'nin Şubat 2001'e kadar uyguladığı sabit döviz kuru politikasının taşıdığı en önemli risk, yani ulusal paranın aşırı değerlendirilmesi gerçekleşmiştir. Sabit döviz kuru politikasının tercih edilmesinin nedeni ise geleceğe yönelik enflasyon beklentilerinin kırılmasını sağlamaktır. Fakat enflasyon beklentisi tam olarak kırılmamış, bunun yanında sabit döviz kuru uygulamasının yan etkisi olan cari işlemler açığının aşırı genişlemesi gerçekleşerek, krizi tetikleyen unsurlardan birini oluşturmuştur (Eren ve Süslü, 2001: 667).

2000 yılı boyunca uygulanan istikrar programı krizlerin de yaratıcısı olmuştur. Türkiye'nin yaşadığı bu süreç küresel aktörlerin nasıl bir krize neden olabileceğini göstermesi açısından önemli bir örnektir. 1999 yılında uygulamaya konan istikrar programının tipik özelliği, makro ekonomide başlangıç aşamasında genişletici, daha sonraki aşamalarda ise daraltıcı etkiler yaratan bir IMF programı olmasıdır. Burada

pasif hale getirilen Merkez Bankası'nın yüksek sermaye girişi yaşandığı takdirde reel faizlerin sıfır düzeyine inmesini engelleyecek bir etkinliğin kalmaması söz konusudur. Gümrük Birliği sonrasında ithalat üzerinde kontrolünü kaybeden Türkiye ekonomisinde çıpaya bağlı döviz kuru uygulamasının ulusal paranın aşırı değerlenmesine yol açabileceği IMF tarafından bilinmektedir. Fakat aşırı değerlenen ulusal paranın talep genişlemesi yaratarak cari işlem açığını büyük boyutlara ulaştırabileceği ihtimalini IMF fazla dikkate almamıştır. Böyle bir ortamda sermaye girişlerini kontrol eden yabancı yatırımcıların cari işlem açığının sürdürülmesi üzerinde kötümser beklentiler içine girmeleri ile birlikte ülkeden sermaye çıkışlarının başlaması ve yerli aktörlerin de döviz talep etmeye başlaması ile oluşacak bir finansal kriz olasılığı yine IMF tarafından önemsenmemiştir.

Son zamanlarda Bretton-Woods kuruluşlarının geliştirmekte olan ülkelerin sorunlarını çözen değil, kendi meydana getirdikleri sorunların sonuçlarını hafifletmek için uğraşan örgütler haline geldikleri eleştirileri artmaktadır. Örneğin Dünya Bankası yapısal uyum politikaları aracılığıyla önce gelir dağılımını bozmakta ve yoksulluğun artmasına neden olmakta, sonra da yoksulluğu önleme programlarını uygulamaya koymakta ve bu programlara kaynak ayırmaktadır. Sermaye hareketlerini serbestleştiren Asya ülkelerinde kriz yaşanması üzerine IMF krizi daha da derinleştiren bir istikrar programı uygulanması konusunda ısrar etmiştir. Bu sefer de Türkiye'de büyük boyutlu dış açık yaratarak finansal kriz oluşmasına neden olmuş ve kendi yarattığı krize karşı yeni reçeteler oluşturarak 2000 yılını bitirmiştir.

6 Aralık 2000 tarihinde yapılan basın toplantısında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, mevduat garanti sistemine ek olarak bankacılık sektörüne açılan kredilerin de hükümet garantisi kapsamında olduğunu açıklamıştır. Daha sonra Hazine Müsteşarı ve Merkez Bankası Başkanı devletin üstlendiği bu güvence genişlemesinin aslında Türkiye'deki bankalara kredi veren yabancı bankaları kapsadığını açıklamışlardır. IMF'nin Avrupa Bölge Direktörü Deppler ise Türkiye'de vergi veren vatandaşların ödeyeceği bu yeni verginin gerekçelerini açıklamaya çalışmıştır. Böylece özel bankaların tüm yükümlülükleri devlet tarafından üstlenilmiştir. Bunun anlamı batılı bankaların Türkiye'den alacaklarının devlet garantisi altına alınmış olmasıdır. Uluslararası

bankaların 1997 yılı öncesinde Asya ülkelerinin banka ve finans kuruluşlarına aşırı kredi vermesi ahlaki risk davranışını içermektedir. Kredi veren kuruluşların geleneksel risk analizlerini göz önüne almadıkları ve her şekilde sonunda Asya devletlerinin bu kredi yükümlülüklerini üstlenerek ödeyeceklerini düşündükleri Asya krizi sonrasında sıkça dile getirilen bir eleştiridir. Uluslararası bankalar buna güvenerek Asya ülkelerine aşırı kredi vermiş ve dolayısıyla Asya krizinin oluşmasına katkı yapmışlardır. Aynı süreç Türkiye’de de yaşanmıştır. Ekonomide bir sorun çıkması durumunda bile alacaklarının devlet tarafından ödeneceğini düşünen batılı bankalar Türk bankalarına risk analizlerini göz önüne almadan sorumsuzca aşırı miktarda borç vermişlerdir. Nitekim yabancı bankaların düşüncesi doğrulanmış, 6 Aralık 2000 tarihinde Türkiye’ye, verilecek IMF yardımının bir şartı olarak batılı bankaların Türkiye bankalarından alacaklarının resmi devlet güvencesi kapsamına alınması kabul ettirilmiştir (Boratav, 2004: 229 – 242)

2.9 2001 KRİZİ SONRASI ULUSLARARASI EKONOMİK POLİTİKALAR VE SİYASİ İLİŞKİLER

Türkiye Gümrük Birliği kararının 16.maddesi hükmüne göre Avrupa Ticaret Sisteminin bir parçası olmuş ve menşe kurallarını üstlenmiştir. Serbest ticaret anlaşmalarında bu kurallar bir örnek olmuş ve Pan-Avrupa Menşe Kümülyasyonu adı ile 1999’da bir sistem oluşturulmuştur. Türkiye’ de bu sistemin bir parçasıdır. Menşe kurallarının tek örnek olması Avrupa ile bütünleşmeyi sağlamış ve ihracatı arttırmıştır (Küçükutlu, 2003:85).

Ticaret Anlaşmalarının ana konusu değişimi yapılacak olan mallara, tarafların uygulayacağı indirimli ve de tercihli gümrük vergisi oranlarının belirlenmesidir (Küçükutlu, 2003:8).

Dünyada siyasi ve ekonomik düzlemlerde yaşanmakta olan kapsamlı dönüşüm süreçleri yakın coğrafyamızda derinden hissedilmektedir. Küresel ekonomik krizin hızlandırdığı bu süreçte güç dengeleri yer değiştirmekte ve günümüzün ihtiyaçları temelinde yeni bir dünya düzeninin ana hatları belirginleşmektedir.

Türkiye’de yaşanan 2001 krizi sonrası izlenen uluslararası ekonomik politikalar ve siyasi ilişkiler Avrupa Birliği ve bazı devletler bazında bu başlık altında incelenecektir.

2.9.1 Avrupa Birliği

Avrupa Birliği (AB) ile 1963 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşması’yla temelleri atılan ilişkilerimiz geçtiğimiz 50 yıllık sürede çok boyutlu ve derin bir nitelik kazanmıştır. 1996’da tesis edilen Gümrük Birliği bu ilişkinin ana unsurlarından birini teşkil etmektedir. AB başlıca ticaret ve yatırım ortağımızdır. Dış politika alanında yakın irtibat hâlinde olduğumuz AB’nin uluslararası güvenliğe katkı bağlamında yürüttüğü dokuz operasyon ve misyona ülkemizce bugüne kadar iştirak edilmiştir. TBMM ve Avrupa Parlamentosu arasındaki ilişkiler de yoğun biçimde sürmektedir. 1965 yılında kurulan Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu bu ilişkinin temel mekanizmasıdır.

Almanya, Türkiye’nin bir numaralı ihracat ve iki numaralı ithalat ortağıdır. Almanya’ya olan ihracatımızın %98’i imalat sanayisi ürünlerinden oluşmaktadır. İthalatımızda ise, imalat sanayisi ürünlerinin payı %94 civarında seyretmektedir. İhracatımızda başlıca maddeleri giyim eşyası ve aksesuarları, kara ulaşım araçları, tekstil elyafı ve mamulleri, meyve ve sebzeler, haberleşme cihazları, enerji üreten makine ve cihazlar, elektrikli makine ve cihazlar, metallerden nihai ürünler, kauçuk ve mamulleri oluşturmaktadır.

İthalatımızda başlıca maddeleri ise kara ulaşım araçları, sanayi kollarında kullanılan makine ve cihazlar, elektrikli makine ve cihazlar, plastik ve plastikten mamul eşya, enerji üreten makine ve cihazlar, demir çelik, eczacılık ürünleri ve organik kimyasal ürünler oluşturmaktadır.

Ülkemizde, Alman ve Alman ortaklı 3.677 firma faaliyette bulunmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye’de kurulu yabancı sermayeli firma sayısı bakımından Alman sermayeli firmalar birinci sırada yer almaktadır. Türkiye’de yaşanan 2001 ekonomik krizinden sonra Türkiye ve Almanya arasında 19.03.2004 tarihinde Ankara’da İşbirliği Konseyi IX. Dönem Protokolü imzalanmıştır.

Türkiye, Fransa'nın ithalatında %1,1 ihracatında %1,4'lük paya sahiptir. Türkiye, AB üyesi ülkeler hariç tutulmak üzere, Fransa'nın ihracatında ABD, İsviçre, Çin, Japonya ve Rusya'dan sonra 6. ülke konumundadır. Fransa ile ihracat ve ithalatımızda sanayi ürünlerinin payı %95'in üzerindedir. Türkiye-Fransa dış ticaret hacmi 2008 yılında, bugüne kadar kaydedilen en yüksek değer olan 15.6 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Türkiye ile Fransa arasındaki dış ticaret genel olarak ülkemiz aleyhine açık vermektedir. Fransa'ya ihracatımızda başlıca maddeler: Dizel-yarı dizel motorlu taşıtlar, kıvılcım ateşlemeli motorlu taşıtlar, renkli televizyon alıcıları, pamuktan giyim eşyaları, elektirik iletkenleri, örülmüş mefruşat eşyaları, kabuksuz fındık, deri köseleden giyim eşyaları ve kara taşıtları için motorlardır. 2001-2008 döneminde ülkemizden Fransa'ya 51 firma aracılığıyla 87,1 milyon dolar sermaye ihraç edilmiştir.

İtalya, 2008 sonu itibariyle ihracatta 3. ithalatta 5. büyük ortağımızdır. İtalya'ya ihracatımızdaki başlıca ürünler kara ulaşım araçları, tekstil elyafı ve mamulleri, demir ve çelik, giyim eşyası ve aksesuarları, sebze meyve ve mamullerdir. İtalya'dan ithalatımızda ise, belirli sanayi kollarında kullanılan makine ve cihazlar, tekstil elyafı ve mamulleri, kara ulaşım araçları, elektrikli makine ve cihazlar ile enerji üreten makine ve cihazlar ilk sıralarda yer almaktadır.

İngiltere, Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında Almanya'dan sonra 2. sırada, en çok ithalat yaptığı ülkeler arasında ise 7. sırada yer almaktadır. İngiltere, Türkiye'nin dış ticaretinde fazla verdiği ve ihracatını sürekli artırdığı gelişmiş ülkelerden biri olma özelliğini korumaktadır. Türkiye'den İngiltere'ye yönelik ihracatın yaklaşık %98'i sanayi ürünleridir. Bu sanayi ürünlerinin ise %40'ı tekstil ve dokumacılık ürünlerinden oluşmaktadır. İngiltere'ye otomotiv ve yan sanayi ürünü ihracatı da sanayi ürünleri içerisinde %19'luk bir paya sahiptir. İngiltere'den ithal ettiğimiz ürünler arasında ise, otomotiv sanayi ürünleri, elektriksiz makineler, eczacılık ürünleri baş sıradadır. Türkiye'den İngiltere'ye yönelik ihracatın yaklaşık %98'i sanayi ürünleridir. Bu sanayi ürünlerinin ise %40'ı tekstil ve dokumacılık ürünlerinden oluşmaktadır. İngiltere'ye otomotiv ve yan sanayi ürünü ihracatı da sanayi ürünleri içerisinde %19'luk bir paya sahiptir.

Türkiye ve İngiltere arasında 1999 yılında İkili İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Diğer taraftan, İngiltere Başbakanı Tony Blair'in 17 Mayıs 2004 tarihinde ülkemize gerçekleştirdiği resmi ziyaret sırasında, iki ülke arasındaki ilişkilerin genel çerçevesinin ve söz konusu ilişkilerde izlenecek yolun belirlenmesine yönelik olarak bir Eylem Planı imzalanmıştır.

2.9.2 Rusya Federasyonu

Rusya Federasyonu'yla ilişkilerimiz 500 yılı aşkın ortak bir tarihin sunduğu derinlik içerisinde devam etmektedir. Köklü devlet geleneğine sahip bölgesel güçler olmanın yüklediği sorumluluk ve pek çok alanda paylaşılan ortak çıkarlar bulunmaktadır.

Bölgesel ve küresel dengeleri etkileme potansiyeline sahip olan Rusya Federasyonu ile ilişkilerimiz 1990'lı yılların başından bu yana ciddi gelişme kaydetmiştir. Başlangıçta ekonomik işbirliği genel ilişkilerin itici gücü rolünü oynarken, 2000'li yıllarda siyasi ilişkiler de benzer konuma gelmiştir. Ülkemiz, önemli bir ekonomik/ticari ortak olan Rusya Federasyonu ile ilişkilerini karşılıklı yarar ve güven zemininde her alanda geliştirmeye önem ve öncelik vermekte; bunu çok yönlü ve dengeli dış politika anlayışımızın temel unsurlarından biri olarak görmektedir.

Kasım 2001 de iki ülke arasında Dışişleri Bakanları düzeyinde imzalanan Avrasya da İşbirliği Eylem Planı ilişkilerimizi ikili işbirliğinden çok taraflı ortaklığa taşıma perspektifini sunarken, 2004 Aralık ayında iki ülke tarafından imzalanan Ortak Deklarasyon da ilişkilerin çok boyutlu güçlendirilmiş ortaklık hedefine doğru ilerlemesini öngörmektedir. 2006 yılında bu çerçevede gerçekleştirilen karşılıklı üst düzey ziyaretler Rusya Federasyonu ile siyasi diyalogumuzun derinleşmesine katkıda bulunmuştur.

Rusya ile ticaret hacmimiz 2001'den bu yana istikrarlı bir şekilde artış göstermektedir. 2005 yılında 15 milyar Dolara ulaşan ikili ticaret hacmiyle RF nu ülkemizin ticaret ortakları arasında ikinci sıraya yerleştirmiştir. Ticaret hacminin 2006 sonu itibariyle 20 milyar Dolar seviyesine ulaşması beklenmektedir. İkili ticaretin hacminin, kapsamı çeşitlendirilerek ve daha sağlıklı bir yapıya kavuşturularak, 2008 yılına kadar 25 milyar

Dolara yükseltilmesi ortak bir hedef olarak belirlenmiştir. Türk yatırımcılarının Rusya Federasyonundaki yatırımlarının tutarı 3,5 milyar Dolara ulaşmıştır.

2007 yılında 2008 için belirlenen 25 milyar Dolarlık hedef aşılarak ticaret hacmimiz 28 milyar \$'a ulaşmıştır.

2008 yılı sonu itibariyle Rusya 37 milyar dolarlık ticaret hacmiyle birinci sıradaki ticaret ortağımız konumuna gelmiştir. 2009 yılı sonu itibariyle ise 22 milyar dolarlık ticaret hacmine sahiptir. Rusya açısından ise ülkemiz, 7. ticaret ortağı ve en önemli 4. ihraç pazarı konumuna gelmiştir.

Rusya ile ticaretimizdeki artış, büyük oranda bu ülkeden ham petrol ve ürünleri ile doğalgaz ithalatımızdaki artıştan kaynaklanmaktadır. Bu itibarla, 2008 yılı sonunda bu ülkete ticaret açığımız 26 milyar Dolar'ı seviyesindedir. Rusya ile ticaretimizden kaynaklanan açık, Türkiye'nin toplam ticaret açığının yaklaşık üçte biridir. Rusya'ya ihraç ettiğimiz başlıca ürünler otomobil, turunçgiller, sentetik iplikler, domates, plastikten tüpler, örme mensucat, oto yedek parçaları gibi nihai ürünlerdir. Aynı dönemde, ithal ettiğimiz başlıca ürünler ise doğalgaz, ham petrol, petrol ürünleri, hurda metal, taşkömürü, demir çelik, işlenmiş alüminyum, demir ve kimyasal gübreler gibi enerji ürünleri ile hammaddelerden oluşmaktadır.

Müteahhitlerimizin yurtdışında üstlendikleri projelerde, Rusya %22'lik bir paya sahiptir. Türk müteahhitlerinin Rusya'da üstlendikleri projelerin toplam tutarı 30 milyar Dolar'a ulaşmıştır.

2.9.3 Irak

Türkiye ile Irak arasındaki ticaretin gelişimi incelediğinde, Körfez savaşı sırasında Irak ile ticaretin tamamen durduğu ve bu durgunluk sürecinin BM'nin Irak'a müdahalesine kadar devam ettiği görülmektedir. 2007 yılında Türkiye'nin Irak'a ihracatında %9,9 oranında artış yaşanırken, 2008 yılında bu oran %37,6 olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret fazlasının ise 2003 yılından bu yana Türkiye lehine gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye'nin Irak'a hemen hemen her türlü tüketim maddesini ihraç edildiği

görülmektedir. 2008 yılında da en önemli ihrac kalemini, değeri 2007 yılına kıyasla %36,2 oranında artan ve toplam ihracattan %7,0 pay alan demir/çelik çubuklar oluşturmuştur. İkinci büyük kalemi de yine buğday unu oluşturmuş ve bu ürün grubunun ihracatı bir önceki yıla kıyasla %45,7 oranında artmıştır. Hayvansal ve bitkisel yağların ihracatı %320,0 oranında artış ve %5,6 pay ile üçüncü sırada yer almıştır. 2006 yılında ilk sırada yer alan çimento ihracatı 2008 yılında %33,6 artmış olmasına rağmen bu ürün grubu dördüncü sırada yer alabilmiştir. Irak'tan 2008 yılında gerçekleştirilen ithalatın %89,9'unu ham petrol oluşturmaktadır. Diğer önemli ithalat kalemleri ise sırayla işlenmiş petrol ürünleri (%8,2 pay ve %56,6 artışla), arpa, kuru baklagiller, kükürt ve gübrelerdir.

2003 Ağustos ayında Madrid'de yapılan Donörler Konferansında Türkiye Irak'ın yeniden yapılanması için 50 milyon dolarlık katkı sağlama taahhüdünde bulunmuştur. Bu rakamın %20'sinden fazlası tamamlanan veya projesi kesinleşen faaliyetler için ayrılmış veya kullanılmış bulunmaktadır.

Türkiye, askeri operasyonların sona ermesinin ardından BM tarafından yapılan Irak'a acil yardım çağrısı uyarınca 1 milyon dolar bağışta bulunmuştur. Türkiye ayrıca Irak Uluslararası Yeniden İmar Fonu'na (IRFFI) 10 milyon dolar katkıda bulunmuş, buna ek olarak 19-20 Mart 2007 tarihlerinde IRFFI'nın 5. Donörler Konferansına evsahipliği yapmıştır. Irak'ın Türk firmaları aracılığıyla Ocak 2003 ve Ocak 2007 yılları arasında ithal ettiği petrol ürünlerinin toplamı 10 milyon tonun üzerindedir.

2.9.4 Birleşik Arap Emirlikleri

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), toplam 97,8 milyar varil rezerv ile dünya petrol rezervinin %10'una sahiptir. OPEC içindeki dördüncü büyük petrol üreticisidir. Günlük üretimi yaklaşık 2,5 milyon varildir. Dünyanın en büyük beşinci doğalgaz kaynaklarına (212 Tcf) sahiptir.

Petrol ve doğalgazın en önemli müşterisi Japonya'dır. BAE'de istihdam edilen kişi sayısı toplam 2.459.000'dir. BAE'nde gelir, kurumlar, katma değer, tüketim vergileri gibi kamu maliyesinin klasik gelir kalemleri bulunmamaktadır. İstisnai olarak yabancı

bankalar ve petrol şirketleri karları üzerinden %20 oranında vergiye tabidirler. Özel denetim şirketleri dışında mali kayıt sistemi ve piyasa fiyat kontrol mekanizması yoktur.

BAE kurulduğu 1971 yılından bu yana izlediği politikalar ile doğal kaynaklara bağımlı olmayan bir ekonomi ortaya koymak yönünde çaba göstermektedir. Petrol güdümlü başlayan kalkınma özellikle Dubai'de, yerini ticaret, finans ve turizm gibi hizmet sektörlerine bırakmıştır. Petrol kaynakları açısından zayıf olan Dubai ve diğer Kuzey Emirliklerinin en önemli gelir kaynağı ticaret ve bu kapsamda re-export'tur. Abu Dhabi'ye göre petrol kaynakları yok denecek kadar az olan Dubai ve diğer Kuzey Emirlikleri ekonomik ve ticari faaliyetlerini re-export ağırlıklı yürütmektedir.

Geleneksel re-export pazarları ise İran ve Hint Yarımadası ile diğer körfez ülkeleri ve Doğu Afrika bölgesidir. Re-export işlemlerinin %80'i Dubai üzerinden gerçekleşmektedir. Ülkenin en büyük tedarikçisi Çin ve Japonya ile AB ülkeleridir. İran, Irak, Doğu Afrika ve diğer Körfez ülkeleri ise önde gelen alıcı pazarlarıdır. Ülkenin turizm merkezi Dubai olup, gelen sayısı yılda 5 milyon civarındadır. Turist sayısının yeni terminaller ve yeni havaalanı yapımıyla 2010 yılı sonuna kadar 15 milyona çıkarılmıştır.

BAE'de 15 adet serbest bölge bulunmaktadır. İthalat, re-export ve ihracatta gümrük vergisi alınmamakta, kar ve sermaye transferine engel bulunmamaktadır.

Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında 19.11.2000 yılında KEK VI. Dönem Toplantısı gerçekleştirilmiştir.

3. SONUÇ

Türkiye ekonomisinde yaşanan 2000 ve 2001 krizleri içsel ve dışsal faktörler ve bu faktörlerin oluşumunda küresel güçlerin doğrudan etkileri bulunmaktadır. İçsel faktörlerin bozulmasında küresel güçlerin etkileri çok büyüktür.

1990 sonrası görülen krizlerin temelinde finansal gerekçeler bulunmaktadır. Finansal alandaki krizler sonucu 5 Nisan 1994 kararları alınmış, fakat yeterli sonuçlar elde edilemeden Asya ve Rusya krizleri, beraberinde ise 1999 Marmara Depremi Türk ekonomisini olumsuz yönde etkilemiş, arkasından 1999 Aralık ayında IMF ile Stand-by anlaşması imzalanmıştır. 2000 yılının başında yürürlüğe giren "Enflasyonu Düşürme Programı" 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri ile birlikte başarısızlıkla sonuçlanmıştır. IMF ve Dünya Bankası destekli "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" 14 Nisan 2001 tarihinde yürürlüğe konulmuştur.

Bazı temel makro dengeler vardır ki, bunlar dış borç ihtiyacını meydana getirirler. Türkiye’de bu durum yatırım – tasarruf açıkları, cari işlem açıkları ve kamu kesimi finansman açıkları şeklinde görülmektedir. Türkiye’de 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında yatırım – tasarruf açıkları yükselirken, tasarruf işlemleri daha çok özel sektörde görülmüştür. Ülke ekonomisi diğer devletlerle genelde döviz üzerinden bir parasal ilişki içerisine girmiş, ödemeler bilançosunda bulunan cari işlem açıkları da yaşanan kriz dönemi dışında finansal liberalleştirme aşamasında açık vermiştir. Her ne kadar 2000’li yıllara adım atıldığında kamuya yönelik finans açıkları düşürülse de, genel dış borcu idare edebilmek ya da ödeme günü gelen borcu ödeyebilmek adına kamu alanı yine dış borca ihtiyaç duymuştur.

Türk hükümetinin IMF sunduğu niyet mektubunda yapılması öngörülen ekonomik ve yapısal reformların 2002-2003 yıllarında büyük oranda gerçekleştiği görülmektedir. Yapılan düzenlemeler ve uygulanan tedbirler meyvesini 2003 ve 2004 yıllarında vermiş, ekonomide olumlu sonuçlar elde edilmiştir. 2002 yılında IMF’in ek finansal desteğini açıklaması iç borç soruna çözüm olmuştur. O yılki bütçede faiz dışı fazla verilmesi öngörülmüştür. Üç yıllık bir Stand-By anlaşması ile bankacılık dünyasının, dış kaynak

eksikliğinin ve üretim sektörünün sorunlarının çözülmesi beklentilerini olumluya çevirmiştir. 2002 yılında Merkez Bankasınca parasal hedefleme ve gelecek dönem enflasyonuna odaklı bir irade ortaya koymuştur. Program ile nominal milli gelir büyüme hızı oranında para tabanında artış yapmak hedeflenmiştir. 2 Ocak'ta Merkez Bankası tarafından yapılan açıklama ile para ve kur politikasında dört gelişme anlatılmıştır. Bunlardan ilki, ülke ekonomisinin 2001 yılında kazandığı rekabet gücü ile ivme kazanacak ihracat, ikinci sağlıklı bir bankacılık sistemine ulaşılmaması ve kredi hacminde reel bir artışın oluşmasıdır. Üçüncüsü, 2002 yılında ters para ikamesine yol açan nedenlerin iç talebi uyaracak olması, son olarak ise, istikrarsızlık nedeniyle ertelenen yatırım ve tüketimin istikrar ile yeniden hayata döndürülmesidir.

2001 krizi sonrası Avrupa Birliği ile yapılan müzakereler ışığında öncelikle Türkiye'de bankacılık başta olmak üzere birçok alanda düzenlemelere gidilmiştir. Hatta Avrupa Birliğine en hazır sektörün bankacılık sektörü olduğu dahi dile getirilmiştir. Kriz sonrası AB kriterleri de dikkate alınarak ülke ekonomisi ve bankacılık sektörü her geçen gün olumlu yönde ilerleme kaydetmiştir. Ancak Maastricht kriterleri dikkate alındığında ekonomik anlamda beklenen gelişime ulaşamadığı söylene de, bankacılık sektörü yönünden AB'de dahi bulunmayan yenilikler ve uygulamalar hayata geçirilmiştir.

Avrupa Birliği ile yapılan müzakereler dikkate alındığında Merkez Bankası tarafından izlenen mali politikalar ve uygulamaya konulan ekonomik tedbirler 2008 yılında ABD'de patlak veren ekonomik krizin uluslar arası platformda ağır sonuçlar doğmasına neden olmuş, ancak Türkiye'de bu ekonomik krizin sonuçları diğer ülkelere nazaran daha yumuşak olmuştur.

Dünya Bankası yapısal uyum politikaları aracılığıyla önce gelir dağılımını bozmakta ve yoksulluğun artmasına neden olmakta, sonra da yoksulluğu önleme programlarını uygulamaya koymakta ve bu programlara kaynak ayırmaktadır. Sermaye hareketlerini serbestleştiren Asya ülkelerinde kriz yaşanması üzerine IMF krizi daha da derinleştiren bir istikrar programı uygulanması konusunda ısrar etmiştir. Bu sefer de Türkiye'de büyük boyutlu dış açık yaratarak finansal kriz oluşmasına neden olmuş ve kendi yarattığı krize karşı yeni reçeteler oluşturarak 2000 yılını bitirmiştir.

Kriz döneminden çıkıldığında Türkiye’de kişi başına gelir 3000 dolarlardan 2250 dolara gerilemiş “kişi başına gelir açısından” dünyanın 43. ülkesi iken, 50 ila 55. sıralara düşüş yaşanmıştır. Bu durumdaki ülkeleri Dünya Bankası, "alt-orta gelişmiş ülkeler" sıralamasına sokmaktadır. Oysa Türkiye 1 yıl öncesine kadar "üst-orta gelişmiş ülkeler" grubunda yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akdiş, M., 2001. *Global Finansal Sistem, Finansal Krizler ve Türkiye*, 1. Baskı, İstanbul: Beta Basım.
- Akdiş, M., 2002. *Para Teorisi ve Politikası*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Alpago, H., 2002. *IMF ve Türkiye İlişkileri*, İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- Barutça, H., 2000. *Parasal Konjantür Teorileri: Türkiye Ekonomisinde Uygulanan Para Politikalarının Konjantürel Etkileri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1205.
- Boratav, K., 2004. *Yeni Dünya Düzeni Nereye ?*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav, K., 2009. *Bir Krizin Kısa Hikayesi*, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Buluş, A., 2009. *Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri*, (2.Baskı). Konya: Tablet Kitabevi.
- Celasun, M., 2002. *2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme, Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, İmge Yay. Ankara.
- Çubukcu, F., Naycı, Ö., Akpınar, Ş. ve Ayyıldız A., 2010, *Yerel ve Global Krizlerin Dış Ticaretimiz Üzerine Etkileri: Karşılaştırmalı Bir Analiz*, MYO-OS 2010- Ulusal Meslek Yüksekokulları Öğrenci Sempozyumu, Düzce.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E., 2011. *Ekonomi Politikası*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eroğlu Ö. ve Albeni M., 2002. *Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye*, Bilim Kitabevi Yayınları, Isparta.
- Freeman A. ve Kagarlıtsky B., 2007. *Küreselleşmenin Krizi*, (Çeviri, İ. Yıldız, ve B. Kara) Yordam Kitap, Ayhan Matbaası, İstanbul.
- Galbraith, J. K. 2009. *Büyük Kriz 1929*, (Çev. Elif Nihan Akbaş), 1. Basım, İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Gürgür, T. ve Karaca, O., 2007. *Türkiye’de Reel Faiz Oranlarını Belirleyen Faktörler*, UEDTP, 2 (3), 1-32.
- Kadıoğlu, F., Kotan, Z. ve Şahinbeyoğlu G., 2001. *Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını.
- Karaçor, Z., 2001. *İstikrar Politikaları ve Uygulamaları*, Konya: Dizgi Ofset.
- Karagöl, E. T., 2010. *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Dış Borçlar*, SETA Analiz, SETA Vakfı, Ankara.
- Karluk, R., 1996. *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 4. Baskı, İMKB Yayını, İstanbul.
- Kaya, V. ve Yılmaz Ö., 2007. *Para Krizleri Öngörüsünde Logit Model ve Sinyal Yaklaşımının Değeri: Türkiye Tecrübesi*, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni.
- Kazgan G., 2008. *Türki’ye Ekonomisinde Krizler (1999–2001)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Kazgan, G., 1984. *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi* (3. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N., 1997. *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi.
- Küçükutlu, N. 2003. *Türkiye’nin İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları*, (1.Baskı), İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

- Ongun, M.T., 2002. *Türkiye'de Cari Açıklar ve Kriz, Kriz ve IMF Politikaları*, Alkım Yayınevi.
- Parasız, İ., 1998. *İktisat ve İstikrar Politikaları*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Paya, M., 2007. *Makro İktisat*, Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Radelet, S. ve Sachs, J. D. 2000., *The Onset of the East Asian Financial Crisis in Currency Crises*, University of Chicago Press, s.s.1-74
- Seyidoğlu, H., 2003. *Uluslararası İktisat*, (15. Baskı), İstanbul: Gizem Yayınları
- Sönmez, M., 2009. *100 Soruda Küresel Kriz ve Türkiye*, (1.Baskı), İstanbul: Abn Kitabevi.
- Stiglitz, J., 2002 *Globalization and its Discontents*, New York: W. W. Norton
- Stiglitz, Joseph E., 2006. *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*. Çev: Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural. 4.Basım. İstanbul: Plan B Yayınları.
- Şahin, H., 2002. *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi Bugünkü Durumu*, Bursa, Ezgi Kitabevi, Genişletilmiş 7. Baskı.
- Şamiloğlu, F., 2002. *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Finansal Kaynak Sorunu*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Uygur, E., 2001. *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri*, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara Üniversitesi.
- Yayla, A., 1998. *Liberalizm*, Liberte Yayınları, 2.Baskı, Ankara.
- Yentürk, N. 2005. *Körlerin Yürüyüşü*, İstanbul: Bilgi Yayınları.

Sürekli Yayınlar

- Aktan, C.C ve Şen, H., 2002. *Ekonomik Kriz Nedenler ve Çözüm Önerileri*, Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Yıl: 7, Sayı: 42, Kasım-Aralık, ss. 1225-1230.
- Allen, E. Roy and Snyder, D., 2009. *New Thinking on the Financial Crisis*, Critical Perspectives on International Business, Vol. 5 Iss: 1/2, pp. 36 – 55.
- Aslan, E. ve Süslü, B., 2001. *Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi*, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:41, Yıl:7, Eylül,Ekim, s.662-674
- Bahçekapılı, C. ve Soyak, A., 1998. *İktisadi Krizler-IMF Politikaları İlişkisi ve Finance ve Development Dergisindeki Yansımaları*, İktisat, İşletme ve Finans, Sayı 144. Cilt Yıl 13 sf 48-61.
- Dağdelen, İ., 2004. Liberalizasyon, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 1- 24.
- Değirmen, S., ve Elmas, F., 2005. *Türkiye’de Faiz ve Kur Politikalarının İhracat Üzerine Etkisi*, Ekonomik Yaklaşım, Cilt : 19, Sayı : 69, ss. 47-66.
- Delice, G., 2003. *Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 20, Ocak-Haziran, ss. 57-81.
- Doğanlar, M., Bal, H. ve Özmen, M., 2007. *Döviz Krizi Modelleri*, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, s.253-276.
- Ekinci A., 2013. 2001 Krizi Sonrası Türkiye *Ekonomisindeki Büyümenin Sırrı: Daha Liberal Bir Ekonomi(?)*, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl 18, Sayı 72, s. 109 126.
- Ezer, F., 2005. *1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye’ye Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme*, Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, Elazığ, ss:158-162.
- Güloğlu, B. ve Altunoğlu, A.E., 2002. *Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, N:27, Ekim, İstanbul.
- Kayahan, C., Akçay, B., Yürükoğlu Ö. ve Memiş C., 2009. *Finansal Kriz Sürecinde Türk Bankacılık Sektörünün Kur ve Faiz Riskine Ait Stres Testi Sonuçlarının Sermaye Yeterliliği Üzerindeki Etkileri*, 13.Ulusal Finans Sempozyumu, Küresel Finansal Kriz ve Etkileri Bildiriler Kitabı, 21–24 Ekim, Afyon, ss. 119–144.
- Keyder, N., 2005. *Türkiye İstikrarsız Dönemi Geride Bıraktı: 2001-2004 Durum Tespiti*, İİBF, 20, (227), 53-63.
- Kibritçiöğlü, A. 2001. *Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, Yeni Türkiye Dergisi, Aralık.
- Morgil, O. 2003. *Ekonomik Açından Türkiye-AB İlişkileri ve GB’nin İşleyişi*, İşveren Dergisi, 15 Ocak 2003: ss 15-19.
- Morkoç, E., 2011. *Kasım 2000 ve Şubat 2001 Bankacılık Krizi*, Atılım Üniversitesi.
- Narin, M., ve Özer, A., 2008. *Küresel Krizin Reel Sektör Üzerine Etkileri: Türkiye İmalat Sanayi*, Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Ankara, s.s.1089-1122.
- Oktar, S. ve Dalyancı, L., 2010. *Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler*, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, c. 29, S. 2, 1- 22.
- Sak, G. 2001. *Krizin Anatomisi*, Panel, İİBF, 16(187).

- Turan, Z., 2005. *Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000 – Şubat 2001 Krizleri*, TÜHİS Dergisi.
- Turan, Z., 2011. *Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi*, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 56 – 80.
- Ülgen, G., 2005. *Türkiye'de Dış Borcun Sürdürülebilirliği*, M.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi. Cilt: 20. Sayı: 1, ss. 19- 34.
- Yavuz, A., 2009. *Başlangıcından Bugüne Türkiye'nin Borçlanma Serüveni: Durum ve Beklentiler*, S.D.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı: 20, ss. 203- 226.
- Yeldan, E., 2004. *Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunu ve Kalkınma Stratejileri*
- Yeldan, E., 2005. *Türkiye Ekonomisinde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri*, Çalışma ve Toplum, Nisan, ss.47-60.
- Yurt, E., 2008. *Türkiye'nin Dış Borçlarının Gelişimi ve Sürdürülebilirliği*, M.Ü. S.B.E. Öneri Dergisi. Cilt: 8. Sayı: 29. Yıl: 14, Ocak 2008. ss. 159- 176.

Diğer Yayınlar

- Abit, C., 2008, *1929 Ekonomik Krizinin İstanbul'a Etkisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Alarслан K., 2012. *2001 Krizi Sonrası Türkiye'nin Dış Borç Yapısı ve Makroekonomik Etkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, (Yüksek Lisans Tezi).
- Alsü, E., 2006. *Döviz Kurları, Enflasyon ve Faiz Oranlarının Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri*, Türkiye Örneği (1958-2005), Yüksek Lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Aracı, K. A., 2010. *1929 Büyük Ekonomik Buhran'dan 2008 Ekonomik Krizi'ne Dünya Ekonomik Krizleri ve Türk Tekstil Sektörüne Etkileri*, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ.
- Ardıç, H., 2004. *1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Muhasebe Genel Müdürlüğü.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler - İktisat Grubu. (2001) *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler*.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, *Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi*, 29 Aralık 2009.
- Erçel, G., 1999. *2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması*, TCMB Konuşmaları, 157-200.
- Erdoğan, B., 2006. Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Finansal Kriz Modelleri, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Ergenç Y.E., 2009. *Ekonomik Krizlerin Nedenleri ve Çözüm Önerileri*, Balıkesir Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir
- Kandemir, T. ve Özdemir, S. 2009. *Temel Göstergeler Işığında Türkiye'de Yaşanan 1994-2001 ve 2008 Finansal Krizlerinin İncelenmesi*, 13. Ulusal Finans Sempozyumu, Afyonkarahisar, ss: 247-270.
- Sarpkaya, S.S., 2009. *Finansal Krizler ve Kriz Dönemlerinde Uygulanan Para Politikası Araçları*, Ankara Üniversitesi SBE İşletme Anabilim Dalı, Ankara.
- T.C. Maliye Bakanlığı, 2001 Yılı Yıllık Ekonomik Raporu.
- Temel, A., 2001, *Ekonomik Program Uygulamasının Değerlendirilmesi ve Makroekonomik Gelişmeler*, Yeni Türkiye Dergisi: Kriz Özel Sayısı 1.
- Tepeli, S., 2008. *Newsweek Türkiye*.
- TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği). 2007 Ekonomik Raporu, Ankara, TOBB Yayınları.
- TÜSİAD 2001 Yılı Faaliyet Raporu.
- TÜSİAD 2002 Yılı Faaliyet Raporu.
- TÜSİAD 2003 Yılı Faaliyet Raporu.
- Yardımcı, P., 2001. *T.C. Merkez Bankası Bilançosu ve 9 Aralık İstikrar Kararlarında Para ve Kur Politikaları*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.